

É R T E K E Z É S E K

A

TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

NEGYPEDIK KÖTET.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

FRAKNÓI VILMOS

OSZTÁLYTITKÁR.

A M. T. AKADÉMIA
RÖTTKÁRI HIVATALA

BUDAPEST, 1878.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében)

3 13 6 02

TARTALOM.

- I. Szám. Visszapillantás közgazdaságunk egy negyed századára. Keleti Károlytól.
- II. Szám. Az összehasonlító jogtudomány és a magyar magánjog. Wenzel Gusztávtól.
- III. Szám. A szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság rendszere a polgári törvénykezésben, magyar szempontból. Tóth Lőrincztől.
- IV. Szám. Emlékbeszéd hodosi és kizdiai br. Sina Simon felett. Tóth Lőrincztől.
- V Szám. Az Országos jog és a particularis jogok közti viszony. Wenzel Gusztávtól.
- VI. Szám. Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond lev. tag fölött. Jakab Elektől.
- VII. Szám. A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére. Zlinszky Imrértől.
- VIII. Szám. Bertha Sándor emlékezete. Tóth Lőrincztől.
- IX. Szám. Magyarország városai és városjogai a múltban és jelenben Wenzel Gusztávtól.
-

EMLEKBESZÉD

SZENTKIRÁLYI ZSIGMOND

LEV. TAG FÖLÖTT.

JAKAB ELEK

LEV. TAGTÓL.

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1877. január 29-iki ülésén.)

BUDAPEST, 1877.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond levelező tag fölött.

JAKAB ELEK

levelező tagtól.

Feltűnően nagy a száma, írói törekvéseikben és eszközeikben erejük összpontosítva nyilatkozik, tudományos munkásságuk eredménye több s személyes előnyeik nagyobbak azon tudósoknak, kiknek sorsul az a szerencse jutott, hogy a magyar tudományosság központján életök mintegy a nemzet szemei előtt foly le; s mint az üstököst a láthatáron megjelenése első percétől fogva eltűnéseig közfigyelem kíséri s mindenkitől bámultatva teszi meg útját: úgy ezen tudósokat is azon perctől kezdve, a mint szellemök első sikerült alkotása a nemzet figyelmét magára vonta, saját géniuszuk és a hir szárnya fokról fokra magasabbra emeli, kortársaik és barátaik rokonszenve és a közvélemény tetszést és bátorítást hangoztatva segíti őket emelkedésökben, s mikor a pálya meg van futva, ott áll sirjoknál az elismerés és részvét — koszorúival.

Nem ily szerencsések azok, kik a haza félreeső vidékeire mintegy száműzve, az irodalmi világtól elszigetelve, a tudomány csatornáitól és eszközeitől távol, a tehetség kifejlődésére nem kedvező hivatali, polgári és társadalmi viszonyok, csekélyebb miveltségű, olykor ellenséges irányu nagy néptömeg s kivált nem magyar ajkuak közé jutva élnek. Ezeknek egészen saját erejökre kell támaszkodniok, önmagukból kell meríteni lelkesedést, a kitartás buzgalmát s a valahai siker reményét; küzdő társak nem állnak mellettök, lelkesülő közönség nem buzdítja, életök a bányász földalatti, napfényt sem látó életéhez hasonlít, a kit senki sem lát, nem bátorít, nem méltá-

nyol. Ott állnak ők tábori őrszemeiként a magyar nemzetiség szellem-harczi seregének, expositurái és képviselői a tudományosság ügyének, mandatumukat szívök hazaszeretete adta, útastást önlelköktől kérnek, az ellenféllel csatát önmagukra állnak, s ha nyernek, dicsőség és előny a hazáé, ha vesztenek, sebeiket önmaguk kötözik, a jutalom önérzetükben van, munkássági sikerök a nemzet egyetemes sikereibe csaknem felismeretlenül elvad bele.

Szentkirályi Zsigmond a tudás és munka férfainak utóbbi osztályába tartozott, a mondottak rá egészen illenek. A magyar tudósokról adott két alternatíva egyikének tényében életének sorsa és sora közhivatali pályára léptekor örökre, meg nem másíthatólag el volt határozva. Választott élethivatása munkaszakmája is ily sajátságos pályauton vitte őt, lehetetlenné téve ránézve a nemzet anyagi és tudományos haladása érdekében a koncentrálta, a kor haladásával lépést tartó haladást és erő kifejtést, tehetségeinek tartós becslés, nagy alkotásokban bebizonyítását. Tisztviselő volt, annak kellett egész életén át maradni, csekély magán vagyoni birtokában, nőből és tíz gyerekből álló családjával főnállását arra fektetni, annyinak szükségéről egyedül gondoskodni. S ki nem tudja, hogy a hivatal szakismerettel s lelkiismeretes betöltve, a tisztviselőnek ideje, munkaképessége, testi-lelki ereje legjavát leköti, elfoglalja s fölemészti. A ki ezt viselni kénytelen, tehetségei és az idő csak igen csekély maradék részével rendelkezhetik, a mivel akár valamely tudományokban, akár a társadalmi munkásság terén feltűnő siker ritkán s csak ellenállhatlan munkaösztön, erős kitartás és az élet örömeiről lemondás mellett érhető el.

Ez volt egyik nehéz ólomteher, mely Szentkirályi lelkét magasb szárnyalásában mindig visszatartva, a föld göröngye felé vonta le. A másik, munkaszakmája, szeretettel s teljes odaadással mivel kedvencz tudomány-ága, a jogi rendezést váró magyar bányászat volt, de a mely nem volt kedvence nemzetének, az idő és elmék még rá megérve nem voltak, nem volt sem művelője, sem pártolója, szaktárgya őt csaknem fatumszerűleg praedestinálta arra, a mi aristocraticus hazánkban nem egyszer jutott sorsul szegény anyagi viszonyu talen-

tumoknak, hogy életmunkásságuk nevékhöz fűződő concret sikereket ne mutathasson. Ő erdélyi bányász és bányajogtudós volt, oly nemzet kebelében, s e fölött oly kis országban, mely akkor, midőn ő férfikorát élve közpályáját megkezdette, még a földhöz kötő jobbagyság súlyos igáját hordozta, melynek bányaügyét s a nemzeti őstermelés, e kimeríthetlen gazdasági forrás kezelését harmadfokulag a bécsi cs. kir. közös udvari kamara, másodfokulag báró Gerliczy, gróf Nádasdy és gróf Beldy magyar nevű, de osztrák befolyás alatt álló kincstári elnökök és egy erdélyi, de szintén osztrák szellemű kamarai bányaügyi tanács [Thesaurarius Montanus] vitte, melynek csak csekély része volt magyar, a nagyobb rész szász és oláh, még pedig a Miksa császár octroyált bányarendtartása alapján, az osztrák érzelmi Nagy-Szebenben, Bécs és az erdélyi cs. kir. főhadvezérség irányadó befolyása alatt. E viszonyok csak 1847—48-an indultak volt némi javuláshoz gróf Mikó Imre, az erős magyar főúr s fönn és alant kedvelt alkotmányos kincstárnok alatt, a mikről én, ki szintén ott szolgáltam, közvetlen tudomással bírok.

De a kincstári bányaügyek ama korábbi jog- és közérdekellenes kormányzati rendszere, szűk látkörű s föltétlenül engedelmes burocratiája és számtalan visszasságai mellett ép oly nagy volt azon időben a nemzet kivált erdélyi részének az exact tudományok iránti közönye s a közgazdaság terén való tájékozatlansága, a szabadság, közjólét s nemzeti súly és jelentőség kérdéseiben a bányászat nemzetgazdasági fontosságának s az arany-ezüst pénzanyag rendkívüli tényezőváltának félre- vagy éppen nem ismerése. Nemzetgazdasági irodalmunkat jóformán csak gr. Széchényi művei tették. A magyar hírlapirodalom, a megyei és országgyűlések tülnyomólag sérelmi és alkotmányjogi politikával foglalkoztak. Anyagi kérdéseink csaknem egész mezején egy bevégződni nem akaró apathicus korszak sötétsége borongott.

Erdély bányaügyi állása ezen általános jellemzéséhez kiegészítőül érintenem kell még Szentkirályi hivatalos működési helye s tere sajátságait is.

Ő Zalathnán, Erdély kimeríthetlen aranytermésű vidékén s az ország bányászati központján volt a három alkot-

mányrészes nemzet közül a magyart képviselő kir. bányatörvénytörvényeszéki biró. Ezen, még a rómaiak alatt is virágzott bányásztelep akkor egy jólétben élő, virágzó bányaváros volt 4000 lakossal, roppant havasok s aranyrejtő erdőségek mélyébe az aranytermelési ipar szükségei által mintegy a civilisatio oázisául, a vadregényes vidék ismeretszerzés vagy gyönyör végett útazóinak pihenéshelyül alapítva. E sajátságok egyike az, hogy a vidékében élő közép és alsóbb sorsu bányabirtokos és bányászcodó nép sokkal nagyobb része oláh nemzetiségű volt. Zalathna, Abrudbánya, Verespatak, Offenbánya, Körösbánya bányavárosok, Nagy-Ág, Csertesd, Bucsum s több bányász-helység népessége közt alig tesz egy ötödrészt a magyar és magyar-érmű s miveltségű szász és német. E hely másik sajátsága a bányahivatalok szervezetében, a kormányzati szabályokban s a hivatalnokok különböző nemzeti-ségi érzületű jellegében van. Zalathna székhelye az erd. kir. bányatörvényesszéknak, a banya- és uradalmi igazgatóságnak, a fő aranyváltó- és bányapénztári, valamint a próba-, főolvasztó- és állami erdőszeti hivatalnak, az uradalmi és bányászati tiszttartóságnak. A hét különböző ide központosított hivatalban mintegy 80—100-ra ment az erdélyi kir. kincstár és a bécsi cs. kir. közös udvari kamara által szervezett hivatalnokok és hivatalszolgák száma, de alig fele volt magyar vagy magyar érmű német és szász, a többi más nemzetiséghez tartozott. A magyar nemzeti és államérdekeknek alkotmányos képviselője tényleg és szorosan véve a kir. bányatörvényesszék volt, azért, mert annak az 1747-ki I. és 1753—55-ki IV. t. cikkben rendszeresített négy ülnöke közül hármat a bécsi cs. kir. közös udvari kamara és erd. udv. kancellária egyetértő előterjesztésére nevezte ki a felség, az erd. kir. főkormánysszék és kir. kincstár közös javaslata s kijelölése alapján, s csak egyet — t. i. a kincstári képviselő birót nevezte ki az udv. kamara. Az első nem a kamarai igazgatás bénító rendszerében növekedtek, hanem inkább kívülről a megyékből vagy kir. főkormánysszéktől választattak, nyílt elméjű, világban jártas, irodalmilag mivelt, hazafias szellem-től áthatott férfiak voltak. A többi összes bányászati, só-, lotteria- és harminczadi tisztviselőket a kir. kincstár és

bécsi cs. kir. közös udvari kamara nevezte ki, s a hivatalos nyelv egybeült német, a kamaraiakban és bányatörvényszéknél latin volt, csak utóbbinál volt lefelé a bányász közönségekkel és egyénekkkel való közlekedésben magyar. Természetes, hogy a tisztviselőket érdekeik által vezetett érületök kevés kivétellel azon hatalomhoz vonzotta, mely nekik hivatalt és társadalmi állást adott, melytől előhaladásuk s szerencsájök függött, szellemök inkább burocratiai és absolutismusra hajló, mint hazafias és alkotmányos volt.

Ehez járult az is, hogy a bányatulajdonos és bányamunkás nép, a különben előkelő miveltségű városok bányászpolgárait sem véve ki, hagyományszerű és sokban kezdetleges módon folytatta bányauzletét, a vidék alsóbb bányász iskolája Nagy-Ágon csak nem rég alapítatott, de tannelv, tankönyv ¹⁾ és egyik szaktanár ott is német volt, a kit Lobkovitz Ágost herczeg, bécsi cs. kir. közös udv. kamarai elnök a bányász ifjúság germanizálása végett Csehországból küldött ez állomásra; tudományos ismeretek, javítási ösztön s a külföldi bányászat elméleti, irodalmi és technikai előhaladottsága keveseknél volt föltalálható s tényleg az is az arany-ezüst termelés összes műágaiban igen csekély mérvben valóúlhatott.

Ily helyen, ily időben és viszonyok közt lépett föl és adta ki 1841-ben Szentkirályi Zsigmond, mint magyar nemzetgazdasági erdélyi író, magyarul irt első művét e czim alatt: »Az erdélyi bányászat ismertetése nemzetgazdasági tekintetben.« Azt hiszem, hogy tekintve az elébb körvonalozott kamarai hivatali viszonyokat, ez egy csaknem minden izében absolut és osztrák irányu, idegen nyelvű és szellemű pénzügyi kormányrendszer kötelékébe tartozó s a hivatali lépcsőzet alig közép fokán álló tisztviselőtől épen oly új és meglepő, mint bátor és koczkáztatott lépés volt. Mert azon kor ismerői előtt tudva van, hogy köztisztviselőnek hirlapokba írni

¹⁾ Grimm Johann: Provinzial-Markscheider in Siebenbürgen: Praktische Anleitung zur Bergbaukunde für den Siebenbürger Bergmann, insbesondere für die Zöglinge der Nagy-Áger Bergschule. Wien, gedruckt bei Karl Gerold 1839. előszó I--IX. szöveg 1—265. ll. 8-drét.

levelezni, magyar könyvet adni ki, a szabályrendeletek szigorúan tilalmazták, a kik ily gyanúban állottak, megjegyzett, kormányellenes érületűek, megbízhatlanok, kegyvesztettek voltak. De Szentkirályinak 44 éves közszolgálat alatti magatartása s hivatalos működésének egész iránya azt mutatja, hogy ő erre öntudatosan, haza és alkotmány iránti mély rokonszenvnél fogva s Erdély bányászat-ügye iránti komoly lelkesedéstől indítva, küzdeni és tűrni készen — határozta el magát. Ez a körülmény az ő életének méltányos ítélők előtt nagy erkölcsi értéket ad.

Mielőtt munkássága czélját, mérvét és elért eredményeit főmozzanatokban előadnám, meg kell röviden az ő külső életviszonyait is, mint a mérlegelésnél határozó súlylyal bírókat, ismertetnem.

Ő Kolozsvárott született 1804. május 14. atyja komjátszegi Szentkirályi Mihály, táblabíró, kiválóan mivelt, tekintélyes senatori ember, a város helyhatósági törvényeiben gyökerező több periodicus hivatalváltozás alkalmával közakarrattal választott fő- és királybíró, országgyűlési követ, a nemzeti színház országgyűlésileg választott bizottságának hosszú évek során át jegyzője, a fölépítésben és megalapításban egyik kiváló tényező, a kolozsvári zene-conservatorium, Károli-kórház, minden jó kezdemény és városi s országos közintézet buzgó, tevékeny és áldozó pártolója és előmozdítója; anyja Radnóthfáy Nagy Mária, szintén Kolozsvár egyik tisztos polgári nemzetségéből, a kinek a férj szép állása mellett saját önérzeténél és felsőbb miveltségénél fogva volt Kolozsvár előkelőbb társaságaiban helye. Szentkirályi és szülői közt egy bensőségteljes és némileg pieteticus vonzalmi és szereteti viszony volt, a mi döntő befolyást gyakorolt az ő kedély- és értelmi világa fejlődésére s jelleme kiformálódására. »Naplójá«-nak két följegyzése bepillantánunk enged e viszony természetébe. »Isten bizonyságom — azt írja atyjáról késő férfi korában Szentkirályi — hogy példásabb erkölcsű embert, derekabb férjet és atyát, hübb és munkásabb tisztviselőt, mint ő, soha nem ismertem; méltán áll — úgymond — szomorú jelentésében, mit tisztviselő társai közakarrattal irtak és adtak ki, hogy Kolozsvár derekabb polgárát soha sem

fogja temetni;» anyjáról pedig ugyanakkor így emlékezik meg: »1852-ben halt el felejthetlen kedves édes anyám; halála oly szelid volt mint élete, s a rövid betegség szenvedéseit oly lelki erővel tűrte, mint az élet azon sok csapását, melyekkel sújtatott. Fájdalmam utána leirhatatlan. Nyugodjanak porai csendesen. Ritka az a férfi, kinek józanabb életbölcse-sége lett volna, mint neki, s gyermekeit mint ő, soha senki inkább nem szeretette.... Egyik nap — ez általános reflexióval zárja be följegyzését — a másik után ragadja el szereteteinket, míg utoljára ránk is eljő a sor. Fogjuk-e egymást valaha látni?.... Szerencsétlen lenne az ember, ha azt hinné, hogy nem....«

Szentkirályi alsóbb iskoláit Kolozsváratt végezte, vala-mint a jogot is a kir. lyceumban 1821. aug. 31. mindenütt mindent kitűnő sikerrel; sept. 3. a kir. főkörmányszék tiszte-letbeli irnokai sorába vétetett fel, hol 1826-ig szolgált. Úgy látszik azonban, hogy őt hajlamai nem a politikai közigazga-tás, de a pénzügyi kormányzat terére vonták; még azon évben átkéredzett a királyi kincstárhoz Nagy-Szebenbe, a hol bányagyakornokságért folyamodott s azt meg is nyerte. Hiva-tali esküjét 1827. márcz. tette le s mint ilyen, az 1827. és 1828. éveket Selmeczen a bányászati Akadémián töltötte; végzett 1829. ápril 9. mindenből kitűnően; 1831. aug. 31. neveztetett ki a zalathnai bányatörvényszék ülnökévé, hol 1846-ig szolgált. Itt 1835. nov. 15. nőül vette Ujvári Józefát, zalathnai uradalmi gondnok Ujvári Ádám leányát, kitől négy gyermeke született: Vilma, Endre, Gyula, Ida, kik közül a két első meghalt. Mint szülőiről, oly kegyelettel emlékezik meg »Napló«-jában e házasság által részére jutott boldogságáról. Két följegyzés tanúsítja ezt, *egyik* nejét s annak halálát illeti, kit néhány sorban gyönyörűen jellemez, *másik* férjhez adott leányát, hol a hozzá kapcsolt atyai és családi reményeket meghatóan rajzolja. »Első forrón szeretett kedves nőm 1846. ápril 10. szenderült jobb életre — írja. E nap örökre gyászos leend életemben. Több örömet és gyönyörűséget, mint ez áldott teremtés nekem adott csak néhány pillanatnak látszó tiz év alatt, házasság nem adhat. Kitűnő deréksége mindenek szeretetét s mindazok becsülését megszerezte számára, kik őt

ismerték. Józan esze és férfias ítélő tehetsége sokszor éltetett engem a legszövevényesebb bajomban talpraesett tanácsaival, úgy, hogy ez által soha nem veszélyeztette azt a hódító nőiességet s azt a finom gyöngédséget, mi nélkül a nőnek valódi lelki értéke nincs; hivsége és tiszta szeretete hozzám végig törhetetlen volt; gyermekeit kimondhatlanul szeretete s csak érettök élt.... Az örökre felejthetlen nő, kit az ég jó kedvében adott, s ki életemet oly kimondhatlan boldoggá tevő, nincs többé; de emléke szerető szivemben életem utósó pillanataig legszentebb ereklje gyanánt élni fog; a vele eltöltött kedves órák megannyi fényképek lesznek, melyek életem szenvedéseiben minden homályt derüsebbé, minden aggályt türhetővé tesznek.«... Leánya férjhezmenetelét pedig így jegyezte be »Napló«-jába: »Vilma leányom férjhez ment 1859. nov. 1. Hoffman Ottóhoz. Kísérje őt — mint szelid és engedelmes gyermekemet — ezen fájdalmas elválással atyai áldásom mellett amaz állhatatos hitem, hogy ő oly derék jó nő leend, mint volt felejthetlen anyja, s oly szép jellemű férfiuval, minőnek férjét ismerem, megelégedett és boldog életet élend.«

1846. moldvabányai bányamester s bányatörvényszéki elnökhelyettesé neveztetett, hol 1847. május 24. Hoffman Ádám bányabirtokos Amália nevű leányával második házasságra lépett, kitől hat fia született: Lajos, Ákos, Gyula, Jenő, Geyza, Kálmán, és három leánya: Irma, Ilka és Etelka, kik közül a két előbbi, valamint Gyula is meghalt. Utóbbiról ezt jegyezte »Napló«-jába: »1849. jul. 26. meghalt kedves jó fiam Gyula, örök fájdalmamra. Az ég benne egy oly ép szivű és lelkű gyermeket vett magához, kiből a legjobb ember vált volna.«

Második házasságáról, Oraviczáról 1854. jun. 20. Ragusában élő Farkas Sándor barátjához irt bizalmas levelében így nyilatkozik: »Magam s elég terjedelmes családom egészsége, hála istennek! általában véve meglehetősen, gyermekeim épek s jók; bizom az égben, hogy nem hagyja el őket. Nőm a legáldottabb asszony; bőségben s kényelemben nőtt fel, de a szűkebb háztartás bajait s gondjait is vidám kedélyvel viseli; benne nemcsak jó nőt, de művelt lelkű társalkodót is nyertem...«

Az 1848. év viharos volt Szentkirályira nézve is. Ápril 8. Grännenstein Gusztáv oráviczai bányaigazgató által: »több hivatali tekintetből s nevezetesen a magyar nyelvnek a hivataloknál felsőbb helyen kívánt alkalmazhatása szükségénél fogva, az ottani bányaigazgatóságnál megüresült egyik ülnöki hivatal ideiglenes viselésére hivatott meg.« Uglátszik azonban, hogy a hivatalos nyelv mellett más czélok érdekében is történt Oráviczára áttételése. Junius 1. ugyanis a kir. bánya-törvényszéktől arról értesítettett, hogy a m. kir. hadügyminiszter a szükséges fegyverek megkapása iránt a rendeletet kiadta; ennek következtében a bányatörvényszék feladatául tekinti az ingerült kedélyeket a lehetőségig lecsillapítani; felhívja tehát őt, hogy mindent tegyen meg, a mi a közcsendnek fentartására és az ingerültség lecsöndösítésére szükséges. Egy jul. 28-ki rendeletben Grännenstein bányaigazgató háromhavi időtartamra élelem és napi 20 kr. zsoldfizetés mellett 120 főből álló mozgó nemzetőrség alakításával bizta meg, s a továbbiaknak Asboth őrnagygyal megbeszélésére útasította, a ki aug. 2. költ levelében őt erről hivatalosan értesítvén, egyszerűsmind vele azt is tudatta, hogy a mozgó nemzetőrség felállítására Oráviczán mint zászlóaljparancsnok ő van megbízva, kéri, hogy ezt a bányász-néppel tudassa s hasson oda, hogy Orávicza, mint legnépesebb hely, más bányahelyiségektől el ne maradjon. Ő nála — ugymond — 11 órakor minden esetre meg fog jelenni.« Mi lett az eredmény? Mit művelt ezentul Szentkirályi ez érdekében? irományai között felvilágosító adatra nem találtam; mint bánsági főbányanagyi helyettes azonban ott működött 1848. decz. 25-ig, mely nap Vukovics Sebő kir. biztosnak decz. 9-ről oráviczai bányaigazgatósági elnök Szláv Józsefhez intézett s általa még az nap közzétett rendelete következtében a pénz- és levéltárakkal s hadszerkészletekkel együtt menekülni kellett: Kolozsvárra ment s ott az országos kormánybiztos Csányi László melletti pénzügyi bizottságban munkálkodott, s ezen eltávozásáért Dezsán cs. kir. biztos által hivatalától és fizetésétől 1849. január havában felfüggesztetett. Legutósó megbízatása volt 1849. jul. 28. pénzügyminiszteri tanácsos és biztos Debreczeni Márton-tól, kitől arra küldetett ki: »hogy miután pénzügyminiszteri

rendeletnél fogva az erdélyi részekben a jövedelmek külön nemére eddig létezett tartományi fő és fiók-pénztár, úgy a kamarai fizető-hivatal július végével megszüntetvén, ezek teendőit aug. 1-től kezdve az így újonnan alakított álladalmi fiók-pénztár fogja teljesíteni: ő egy számvevőségi tiszttel az egyes pénztárkészleteket, követeléseket, tartozásokat, könyveket és irományokat, a leltári czikkekkel együtt számbavevén, az újonnan alakult álladalmi fiók-pénztárnak adja át s az illető átadási oklevelek egy példányát a pénzügyminiszterhez terjesztés végett hozzá küldje be.«

Itt néhány hónapig hézag van Szentkirályi életirati adataiban. Mit mivel? hol volt? míg az ország a véres catastrophan átment, nem vagyok róla felvilágosítva... A vész elvonulta után visszatért előbbi állomására Moldvabányára, hol sorsa fölött intézkedést kérő folyamodványára 1849. szept. 26. a bánáti cs. kir. bányai igazgatóság őt Manziarly István császári kormánybiztos azon rendeletéről értesítette: »hogy kötelességévé van téve az 1848. december és 1849. január hóban az odaváló bányákat elhagyott és a forradalomhoz csatlakozott tisztviselőket további felsőbb rendeletig hivataluktól és fizetésüktől felfüggeszteni, mit vele a bányai igazgatóság maga ahhoz alkalmazása végett tudat, értesítve őt arról is, hogy ideiglenes ellátási kedvezményben (alimentatio) részesítése végett a cs. kir. miniszteriumhoz jelentést tett.« October 27. kelt újabb folyamodványára, melyben — úgy látszik — hivatali helyéről eltávozását Vukovics kormánybiztos mellékelt eredeti rendeletével igazolta, meg levén most is annak egyszerű másolata, a bányai igazgatóság nov. 14. kelt válasza szerint 1850. szept. 1-től számítandó 475 ft ellátási fizetést (Alimentations-Gehalt) utalványozott számára; decz. 13. Reitz Frigyes bánáti bányakerületi miniszteri biztos arról értesítette Szentkirályit, hogy ideiglenes cs. kormánybiztos Manziarly b. Gehringer magyarországi polgári biztos beleegyezésével megengedte, hogy azon tekintetből, nehogy a bányaugyek folyamában a tisztviselők hihetően még sokára haladó önigazolása (purificatio) miatt hátramaradás legyen, a hivatali állomásaikra visszatért s régi vagy újabb haditörvényszéki vizsgálat alatt nem álló tisztviselők ideiglenesen alkalmaztassanak, azon hozzáadással, hogy

ha később haditörvényszék elé állíttatnának, a hivataltól és fizetéstől felfüggesztésnek ismét érvényesülni kellene. Ezen intézkedésnél és a földmívelési és bányaugyi cs. kir. minisztériumtól kapott felhatalmazásánál fogva tudatja vele, hogy moldvabányai bányanagyi és bányaigazgatósági ülnök-helyettesi állomásaival egybekötött fizetését és illetményeit nov. 1-től kezdődőleg a cs. kir. bányaigazgatósági pénztárnál útalványozta, oly módon, hogy a novemberre és decemberre kivett ellátási díj abból visszatartassék, s minthogy az ő Moldvabányára visszatérése a mostani viszonyok közt nem lehetséges: őt a bányatörvényszékek teendőinek az alkotandó polgári törvényszékek hatáskörébe áttétele érdekében szükséges előmunkálatok rendszeres elkészítésével bizta meg.

Ekközben önigazolása végett 1850. márcz. 1. és aug. 7. a temesvári cs. kir. haditörvényszék elé idéztetvén: kétszeri kihallgattatása után, aug. 10. ítéletesen kimondatott: »hogy Szentkirályi magatartása 1848—49. Magyarországon szolgálása ideje alatt kötelességeinek megfelelő volt; ő a fölkelést nem gyámolította.« Ennek következtében a bánáti cs. kir. bányaigazgatósághoz beadott folyamodványára decz. 3. rendelet által bányanagyi hivatalát melléilletményeivel együtt — ^{1850/51.} év I. negyedétől számítolag — előbb föltételesén, később végleg visszakapta. 1854. júl. 1. a bánási cs. kir. kapitányság ideiglenes vezetésével bizatott meg, önfeljegyzése szerint 1855. febr. 8. erdélyi bányakapitánynya helyettesített, egy más hivatalos adat szerint 1855. ápril 1. ^{2873/481.} V. sz. alatti p. ü. miniszteri kibocsátvány által neveztetett ki s még azon évben Zalathnára költözött. Végleges kinevezése önfeljegyzése szerint 1859. máj. 3. történt, mikor bányatanácsosi czimet és rangot kapott.

Szentkirályi munkás lelke s közügyek iránt érdeklődő szelleme most sem nyert teljes kielégítést hivatali munkakörében: hatott, dolgozott ő minden irányban, a mit a közjóra tartozónak hitt. Az 1848 óta halottaiban nyugvó Casinót újra föltámasztotta, számára alapszabályokat készített, megerősítette, tagokat szerzett s közbizalomnál fogva az elnöki tisztet nyugalmaztatásáig vitte. Ez időtájra esik azon kitüntetése is, hogy a bécsi cs. kir. birodalmi földtani intézet az osztrák

összbirodalom ásványtüzanyagi londoni kiállítása szives előmozdításáért 1862. május 12. kelt oklevele által levelező tagjává választotta... Zalathnai bányakapitányi állomásán 1865. ápril 9-ig maradt, mely napon $^{4153}_{193}$ sz. a. rendeletnél fogva egész — 2100 frt. — fizetésével nyugalmaztatván: hosszas távollét után megpihenni szülővárosába Kolozsvárra tért vissza. Midőn Zalathnáról távozván: hivatala és a Casinó-egylet tiszti személyzetétől elbucsuzott, az első 1865. aug. 6.: »mint tisztelt és szeretett főnökétől, a ki a szorgalomban példát adott, a hivatal nehéz teendői közt mint világító szövétnek, bölcseséggel vezette, örök tiszteletök felőli őszinte biztosítása kifejezésével« — vált el tőle; utóbbiak hasonlóan aug. 10. kelt búcsúiratukban: »köszönetüket fejezték ki Casinó-egyletük megalapítása, gyarapítása és fentartása érdekében tanusított buzgalmaért és kitűnő áldozatkészségeért, büszkéknék vallják magukat — írják abban — hogy benne egy magas szellemű, tiszta lelkiületű, szeretett elnököt birhattak s ígérjük, hogy rá mindenha kegyelettel emlékezni kötelességünknek s örömüknek tartandják.«

Azonban a munkához szokott férfi nem tudott pihenni. Hátrább említve lesznek az erdélyi bányászat érdekeit védő hirlapi fölszólalásai; de itt érintenem kell, hogy még azon 1865. év végén és az 1866. elején: »*Vázlatok életbevágó társadalmi bajainkról s azok orvoslásáról*« — X. Y. álnév alatt a »**Kolozsvári Közlöny**«-be egy terjedelmes értekezést irt, melyben a szellemi és anyagi munka sikerei: az élvezet és haszonkamat aránytalanságát, mindkét téren a jutalmazó munka elégtelenségét, keveseknek nagy jólétét, a nagy számnak szükködését és elégedetlenségét s mind azoknak honnan származása okait fejtegetvén, azon kérdésre való feleletadást tüzi maga elé: hogy lehetne a bajt mind a szellemi, mind az anyagi munka sikereinek kellő biztosítása, elegendő munka szerzése s a társadalom ez igen fontos tényezőinek kielégítése által orvosolni? És e kérdésekre mind a kétféle munkás osztály kedvezőtlen viszonyainak mély és nyomós fölfejtése után oly bő nemzetgazdasági tanulmányt, oly emberies, emelkedett és gyakorlatias gondolkozást és tervezést tanusítólag felel meg, hogy bármely államférfinak tolla alá beillenék. Ez értekezés egy

nagyterjedelmű dolgozat, mely Sz. nemes lelkületéről és nagy élettapasztalatáról tesz bizonyosságot.

A közbizalom őt e csöndes, contemplatív élettől ismét elvonva, egy rövid ideig tartott, de küzdelmes pályára szölitotta, midőn Kolozsvár város helyhatóságának 1867. évi alkotmányos újra szervezésekor aug. 17. 950 választó közül 837 szavazattal előbb városi képviselővé, aug. 25. 942 szavazat közül 580-al polgármesterré választatott; az esküt decz. 28. tette le, megerősítettett 1868. jan. 27. De e rendkívül mozgalmas korszak, a polgármesteri állás sok és súlyos teendői, a minden ágában elhanyagolva volt közelet javitást sürgető s nagy erő kifejtést kívánó törekvései, és a mi legfőbb, az egymással éles tusában álló két nagy politikai párt harczi a tevékeny és jóakaratteljes férfit, hamarabb — mint hinni lehetett — kifárasztották, s az a tény, hogy szándék volt őt — meggyőződése s pártok fölötti hivatalos állásának erkölcsi kötelezése ellenére — azon évi egyik képviselőválasztás alkalmával annak eredményével elégedetlen s e miatt felindult választók — saját polgártársai ellen katonai erő alkalmazása kérésére birni, őt annyira elkedvetlenítette, hogy már az 1868. évi márcz. 24-ki képviselői ülésben lemondási szándékát megtámadott egészsége tekintetéből orvosi tanács következtében határozottan kijelentette s a jul. 8. városi képviselői gyűlésen attól végleg elbucsuzott.

Ez Szentkirályi Zsigmond magán és családi életének s különböző közhivatali téreken munkálkodásának külső kerete. Kiséreljük meg ez élet belső értékének fölismerését, különösen a haza közérdekeire való hatásaiban. Három szempontból kell őt különösebben észlelnünk s figyelemre méltatnunk: mint közhivatalnokot, író- és társadalmi hatású férfit.

Mint közhivatalnokról egykoruitól vett s öntudásimmal kiegészített adatok és értesítések kedvező ítéletmondásra köteleznek. Szentkirályiban általános jogi és specialis bányauági, nemzetgazdasági és magyar irodalmi ismeretbőség valódi írói képességgel volt egyesülve. Ezekhez járult pontossága, hivatali routinja s nyájas humanitása. Oly tulajdonok ezek, melyek a közhivatalnoknak a sokoldalúság és használhatóság jellegét adják meg s értékét magasra szabják. Hogy Szent-

királyi birt evvel, számos tény által van igazolva; hogy ő hivatalában a magánosok érdekeiben szolgálatkészen s javukra járt el, az absolutismus korszakából hozok fel egy bizonyítékot, a mikor ugyancsak nehéz volt kivált saját honfitársainkkal jót tenni... A rudai grófi bányaműtársulatnak 1858. aug. 28. Brádon egybegyűlt képviselői sept. 8. kelt levelökben: »az erdélyi bányászat érdekében kitartó, erélyes és hazafias fáradozásaiért és figyelmeért, különösen pedig azon bányatársulat törműi nyers arany jövedelmi adójának 3%-ra szállítása kieszközléseért elismerést és köszönetet szavazván, azt azon nyilatkozattal zárták be, hogy iránta az erdélyi bányaiparos közönségnek sokkal nagyobb bizalma van, mint a melynek kifejezésére ők képesek. Ő — ugymond a köszönőirat szerkesztője — egy társ nélkül álló jelenség Erdély újabbkori végzetteljes bányarendezési történetében.«¹⁾ Ez első tekintetre tulkezdvezőnek látszó ítélet igazságáról hátrább alkalmunk lesz ugyanezt bizonyító adatokból és tényekből meggyőződni.

A kormány irányában Szentkirályi részéről szintén hasonló szolgálati készség s megbízásainak teljes sikerei constatalhatók. Tartsunk ezek fölött egy átpillantó szemlét.

A magyar tud. Akadémia egyebek közt a bányászati műnyelv megmagyarosításával is foglalkozván: kívánta megismerni az erdélyi bányászeletben tényleg gyakorlatban volt magyar kifejezéseket, szólásmódokat és műszavakat; ez indokból gr. Teleki József elnök 1841. július 2. fölkérte gr. Nádasdy Xav. Ferencz kincstári elnököt, hogy az Akadémiát ez üdvös törekvésében segítse elé. Ez jul. 9. levelében bizalmasan irt Szentkirályihoz, megkérve őt, hogy azon szókat és kifejezéseket, miket az általa ismert bányavidékeken és saját hivatalos körében a bányászati ipar-világ és jog-élet használ, írja össze és hozzá a megtaláló akadémiai elnökhöz juttatás végett küldje el, annyivalinkább — ugymond — mert a tisztelt tudom. Akadémia e szakmában jártas tagjai által oly munkát reményl létesíthetni, mely a magyar nyelv fejlettségi

¹⁾ *Kirinyi Lajos* társulati bányaműfelügyelőnek megbízói nevében, 1858. szept. 8. irt eredeti leveléből.

fokához mérve, a bányászati tudományok hazai nyelven művelését, terjesztését s kellő méltánylását fogja nagy haszonnal előmozdítani. Szentkirályi aug. 12. vette a felhívást s arra tett sajátkezü följegyzés szerint »a kívánt *Szógyűjtemény*«-t azon évi oct. elején személyesen adta be az elnöknek. Mi történt vele? a t. Akadémia kéziratárában nincs nyoma. A Szabó József által 1848. kiadott *»Bányászati Műszótár«* előszavában ez áll: »E munka átdolgozása a selmeczinek, a mit író és társai választmányilag készítettek s mint ilyen, több hiány van benne; ezért átdolgozni jónak látta, a *»Hetilap«*-ban felosztítást bocsátott közre, felső-bányai tisztársai egybegyűjtötték és beküldötték a nagy-bányai bányakerületi magyar bányász népnél használatban levő kifejezéseket, átböngészte Bugát Pál *»Szóhalmaz«*-át, Kovács Lajos tiszti írási *»Szótár«*-át és a m. kir. p. ü. miniszteri bányászosztály főnökéhez beküldve volt s a selmeczit csak kevésbé módosító *»Szógyűjtemény«*-t, s így állította össze azon eddig közhasználatban fölmerült kifejezésekkel kibővített művét ¹⁾«. Vajjon a Szentkirályié az utóbbi *»Szógyűjtemény«* vagy másé? s utóbbi esetben hová lett az övé? még eddig constatólnom nem sikerült. Huszonnyolcz évvel később 1869. oct. 6. a földművelési, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszter szólította fel ily irányban, azon kéréssel küldvén meg neki a magyar bányatörvény tervezetében előforduló bányászati műszavak *»Jegyzék«*-ét, hogy azok végleges megállapítása céljából lehető észrevételeit arra tegye meg; ő azonban már ekkor súlyosan beteg levén: a felkérésnek eleget tenni képes nem volt. Azon miniszteriumi e tárgyú hivatalos irat illető rovatában az ő neve után levő hézag e tényt constatólja.

Főnnebb érintve volt, hogy a m. kir. p. ü. miniszterium 1848. mindjárt ápril hónapban Moldvabányáról Oráviczára rendelte át a magyar nyelvnek hivatalos használatba vétetése érdekében. Később május 31-én ugyan a m. kir. p. ü. miniszter a *»Részek«* visszakapcsolása tárgyában munkálkodó országos bizottsághoz küldetését rendelte el, a végett, hogy bányabiztosi minőségben ahhoz csatlakozzék, a körösbányai terület

¹⁾ *Bányászati Műszótár*, Szabó Józseftől. Budapest, 1848. 1—64. ll. 8-r.

körülményeit megvizsgálva, a kezelés fönnakadás nélküli folyamatban tartására megkívántatókat megtegye, s általában mind arról, a mit e részben az álladalom java rögtön teljesítendőnek megkíván, mind általában egész eljárásáról a minisztert időnkint értesitse. Ezen miniszteri rendelet általános értelmű meghagyásának kiegészítéseül, az oráviczai bányagazgatóság jun. 5. kelt rendeletében Szentkirályinak a következőket ajánlta figyelmébe: »1. Nem lenne-e tanácsos Körösbányán és hozzátartozó bánya-telepeken termelt aranyat idő- és költségkimelés tekintetéből s veszélyeztetés kikerülése végett ezentúl is mint eddig a k-fejérvári pénzverő-házba szállítani kész arany pénzzel beváltás végett? 2. Van-e az aranynek finom tartalékára való beolvasztásánál és kémelésénél megnyugtató ellenőrködés? S ha nincs, mily legbiztosb és legolcsóbb módon lehetne azt elérni? 3. Mennyire megy az olvasztóhoz évenként beadni szokott ércztermelés? ez mily minőségű és mennyiségű fémtartaléku? és ha az nem lenne kivihető, hogy az ércztermelés a rézbányai olvasztóhoz szálltassék és ottan tartalék szerint beváltassék — ez esetben kijelölendő: honnan lehetne a beváltáshoz szükséges pénzellátást legkényelmesebben eszközölni? 4. Ha az évenként szállítandó ércztermelés és annak remélhető feleslegtartaléka oly nagy lenne, hogy az Körösbányán olvasztó építését megérdemelné: találatnék-e az üzletre elegendő viz, tűzi anyag és adalék kénkövecs? s mennyibe kerülne az olvasztónak a tűzi anyag? 5. A pénztárak megvizsgálandók, a künn-levőségek kitudandók, ugyszintén ezeknek minőségök és behajtási módjuk iránt javaslat teendő, mely végre egy számvevőségi tiszt kiküldetése is elrendeltetett. 6. A körösbányai és hozzátartozó bányaterületnek jövőendő főigazgatására vonatkozó hivatalos iratok és a legközelebb lefolyt évek számadásai előkérendők és megjegyzendő: alkalmazható-e tovább is az eddigi számadási rendszer? vagy más változások lennének-e tekintetben behozandók? 7. Mint biztosnak tulajdon belátására és megítélésére bizatott a fönnemlitetteken kívül a többi lényegesebb területi és kapcsolatos politikai viszonyok felől kellő isméretet szerezni és mindezekről kimerítő indokolt jelentést terjesztetni a bányagazgatóság elé.«

Szentkirályi megbízatásában eljár, a körösbányavidéki bányászatról körülményes tudósítását megtette, minek következtében a m. kir. p. ü. miniszter jul. 26. 1848. őt korábbi állomására visszarendelte. 1849-ben másolatot kért ezen munkálatából, de a p. ü. miniszter Szegedről jul. 15. azt válaszolta, hogy az a bányaosztályi minden iratokkal együtt Budapestről 1849. évi márcziusban az ellenség által Bécsbe szállított.

Az alkotmány felfüggesztése alatti kormány nevében szintoly fontos megbízatást kapott ő 1849. decz. 13. Reitz Frigyes bánati bányakerületi cs. kir. miniszteri biztostól, hogy t. i.: »Balázs Zsigmond kerületi törvényszéki titkárral azon bányavidéki árvapénztári és társpénztári tőkék állását az adósok kihallgatása mellett tisztázza ki, készítsen róla a kerületi bányatörvényszékhez terjesztés végett jegyzőkönyvet; egyszersmind arra is megbízott, hogy mivel a magyarországi törvényszékek közeledő szervezése végett az előmunkálatok szerfölött szükségesek: a bánati bányahelységeken eddigelé a kerületi bányatörvényszék munkaköréhez tartozott jogszolgáltatás terjedelméről, az elintézett perügyek különböző nemeiről, az árvai és letéteményi pénzek kezeléséről, a telekkönyvi és betáblázási ügykezelésről az utóbbi tíz év adatai alapján nyomozódást vigyen véghez, s annak eredményei nyomán a magyarországi törvénykezési ügyrendezés tárgyában egy jól megfontolt munkálatot készítsen, mely alkalmas legyen arra, hogy a jogszolgáltatásnak a mostani bányatörvényszékektől az alkotandó polgári törvényszékek hatáskörébe leendő átadás kérdése tárgyalásánál alapul vétethessék, s ezen munkálatot annak idejében felsőbb helyre terjesztés végett hozzá adja be.«

Nincs adat kezemben róla, de ismerem a hivatalos megbízatások kötelező természetét, mely a teljesítetlenül-maradást nem tűri. Az itt főnforgó esetben pedig az Szentkirályira nézve nemcsak megtisztelő volt, de olyan, mi által neki egyfelől megingatott családi léte s övéi fontartása lön biztosítva s idő engedve arra, hogy a hatalomnak a magyarság irányában ekkor még bosszus és kielégítetést szomjazó üldözési és megtorlási szenvedélye csillapodjék; másfelől ez által szakismeretei s munkaképessége bebizonyítására kedvező alkalom

volt adva. Azt hiszem, hogy ő e megbizatást teljesítette s a tőle várt munkát a kormány részére elkészítette; sőt nem tartózkodom kimondani azon hiedelmemet, hogy midőn a cs. kormány az 1854. megjelent új osztrák bányajogi nyiltparancsot — mert én azt az országbirói értekezlet átvizsgálása előtti időben törvénynek a magyar alkotmány sérelme nélkül nevezhetőnek nem tartom — készítette s az akkori octroyált összbirodalom minden bányahatóságának és így a magyarországiaknak is e tárgyban véleményét írásban bekérte, Szentkirályinak mint moldvabányai bányamesternek és oráviczai beosztott bányász-ülőknek, az oráviczai és bánáti cs. kir. bányagazgatóság által felterjesztett véleményes jelentésében része volt; következtetem ezt az ő bányászat iránti érdeklődésén kívül abból is, mert ő mint e téren sokismeretű practicus bíró és akkori állomásán mintegy kisegítőképen működő ülnök leginkább volt hivatva is, leginkább érkezett is ily munkálat létesítésére. Ebben megerősítnék engem az 1854. évi említett nyiltparancs ¹⁾ 43. 250. 274. és 275. §-ai, melyekben az erdélyi arany-bányavidék egész területére külön alapszabály alkotatása van kikötve és biztosítva, melyet: »annak idejében — a mint a nyiltparancs szól — bányahatósági felügyelet alatt odavaló illetékes bányabirtokosok, mint bizalmi férfiak fognak készíteni, a századok óta fönnálló és az ottani viszonyok közt egyedül czélszerűnek bizonyult gyakorlatot szem előtt tartva, a netalán szükségeseeknek vélt változtatásokkal és ez a kormánynak felterjesztetvén: a megerősítés és országos kihirdetés után életbeléptettetik.« E különös kedvezményt constatáló intézkedések a nyiltparancsba csak egy, az erdélyi viszonyokat, Erdély arany-bányászatának nemzetgazdasági és ethnographiai fontosságát tökéletesen ismerő, az erdélyi bányászat ügyének gyarapodó fejlődése iránt mélyen érdeklődő, de egyszersmind a kormány előtt hitellel bíró szakember információira juthattak be. S nekem úgy tetszik, hogy e szakember Szentkirályi volt. Ezt látszik gyaníttatni azon körül-

¹⁾ 1854-ki *Magyar Bányatörvény*, az eddig megjelent rendeletekkel bővítve, Pest, 1872. Kiadja Lampel Róbert. 1—73 ll. Tovább: Az országbirói értekezletnek a bányaugyekre vonatkozó határozatai 73—95 ll. Ministeri rendeletek s az 1871. XXXI. és LIII. t. cz. 96—101 ll.

mény is, hogy az itt biztosított alapszabályok (Bergstatut) tervjavaslatát a nyiltparancs 31., 43., 64., 77. és 199. §-aira tekintettel, később mint erdélyi bányakapitány-helyettes ő maga készítette el, a mi 1856. évi decz. 6-ki kelettel nyomtatásban is látható ¹⁾).

Ez »*Alapszabályjavaslat*«-ról Reinisch Ágost, nagyági cs. kir. bányaműfelügyelő — egy a bányászat minden ágában gyakorlott bő tapasztalású bányaügyi szakember — 1857. octob. 15-én kelt hivatalos iratában így nyilatkozott: »hogy az tökéletesen az abrudbánya-verespataki bányaipar viszonyaihoz van alkalmazva, megerősítése kívánatos és életbeléptetésétől a legjobb eredmények várhatók. E szabályzati pontokba — ugymond — az azon arany-vidéken századokig fönállott s a tapasztalás által jótékonynak és üdvösnek bizonyult régi bányász-constitutiók lényege megóvása mellett, a bányászat terén az újabb idő haladási és javítási momentumai fölvannak véve, e tapasztalás régi igazságai a jelen idő és az 1854. cs. kir. új bányajogszabályzat szellemével és alakjával rendszeresen összeillesztve vannak, s csonkítás és hátrány helyett ügyes kézzel és szigoru logikai következetességgel egészítik ki annak hiányait, betöltik hézagait elannyira, hogy az a közérdekeknek bizonyára megfelel«. A cs. kormány lényegében az egész »*Alapszabálytervezet*«-et elfogadta és csak a formára nézve a §-ok beosztásánál és sorrendjében tevén csekély módosítást: 1859. ápr. 9. erdélyi cs. kir. helytartósági rendelettel kihirdettette és életbeléptette ²⁾).

Ez »*Alapszabály*« 1867. a cs. kir. keresk. és közigazdasági ministeriumnak mint legfelsőbb bányahatóságnak jan. 6.

¹⁾ *Entwurf eines Berg-Statuts für den alten Golddistrict Siebenbürgens mit Ausnahme des Bergreviers Verespatak, dann für die gesammte Flussgoldwäscherei des Landes, in Angelegenheiten, in welchen nach dem allgemeinen Berggesetze eine Statutal-Regelung zulässig ist. (§. §. 31, 43, 64, 799. a. B. G. 130. V. V.)* 1—19. ll. Zalathna, am 6. december, 1856. aláírva: Szentkirályi, Berghauptmann. Ivalak.

²⁾ A cs. nyiltparancs czime ez: *Általános bánya-alapszabály a régi (erdélyi) arany-bányászkerületnek alább megnevezett bányamegyei számára s az erdélyi nagyfejedelemségi aranymosásra nézve általában.* Megjelent az *Erdélyi Országos Kormánylap* 1859. évi folyamában.

kelt rendelete által érvényen kívül téve, az abrudbánya-verespataki bányamegye számára ideiglenesen alkotott ugynevezett revideált 21 pontu »*Bánya-alapszabályzat*«-tal váltatott föl, a mi amattól tartalomban s theoreticus merev formája által sokban eltér, s bárha a nagyobb bányabirtokosok tetszését bírja is, a közép- és kisebb birtokosoknak általa szolgálat téve bizonyára nincs.

Ugy hiszem, Szentkirályinak ez által szerzett érdeme indította arra a cs. kir. kormányt, hogy őt 1859. erdélyi bányakapitányi ideiglenes állásában végleg megerősítette. Egyéb-iránt már az 1854. május 23. bányajogi nyiltparancs erélyes végrehajtásáért azon megtisztelő kormányi elismerésben részesült, hogy az általa e »Nyiltparancs« miként végrehajtása tárgyában dolgozott útasítás a birodalom minden bányakapitányságának ahhoz tartás végett megküldetett. Én azt hiszem, hogy az ő ideiglenes alkalmaztatásának megszűnése s előlépéssel végleges alkalmaztatása is ebben leli megfelelő indokát.

Mint nyugdíjban levőnek is igénybe vette a kormány Sz. ügybuzgalmát és szakismereteit. A m. kir. pénzügyminiszter 1869. sept. 20. körrendeletében a kolozsvári m. kir. pénzügyigazgatóság székhelyén alakított adófelszólamlási bizottság tagjává nevezte őt; a földmivelési, ipar- és kereskedelemügyi miniszter pedig, midőn 1869. megalkotta a magyar bányajog megállapítására és a magyar bányatörvény tervezetének kidolgozására az első szűkebb körű és legelismertebb tekintélyekből álló bizottságot, melynek tagjai voltak: Gräzenstein államtitkár, Reitz Frigyes miniszt. tanácsos, Zsigmondy egyetemi tanár és Kuncz osztálytanácsos, márczius 6. kelt levelében, Kolozsvárról az ápril 5-én s folytatólag Budapesten tartandó értekezletre őt is meghívta. Az értekezlet ápril 20. 30. és május 7. 8. ülésében Szentkirályi több elvi, módosító indítványt tett, jelesen az első nap az iránt, hogy az erdélyi és zarándmegyei bányavidékeken új térmértékek társas mivelés végett azon föltétellel adományoztassanak, hogy mind a belső bányai, mind a kapott bányatermékek további külső feldolgozása, a bányabirtokok különben elvesztése terhe alatt társaságilag üzessék. Ez indítványa el is fo-

gadtatott. A 2-ik napon a kőszéntepek földtulajdonosainak az 1854. évi nyílt parancsban biztosított öt évi kedvezményt közvetett kárpótlásul tekintendőnek indítványozta, a bizottság más tagjai pénzkárpótlást ajánltak; Sz. elfogadta, de ezt az Unio bevégeztsége indokából az erdélyi kőszéntepek birtokosaira is kiterjesztetni kívánta, a minek következménye a kárpótlás eszméjének teljes elejtése lett. A 3-dik napon a bányakapitánysági intézménynek az újonnan alkotandó bányabíróságokkal együtt föntartását indítványozta, de a mit az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól a bányáügyek terén is szükségképi elválaszthatása szempontjából a bizottság többsége elejtett, valamint a 4-ik napon a kohóárványok kérdésében, a magán bányászat érdekében tett kormányi kedvező intézkedéseknek törvénybe iktatás által állandó biztosítását kívánta; de a többség abban a kormány iránt bizalmatlanságot látván: szintén mellőzendőnek ítélte.

E helyen meg kell említenem Sz.-nak a p. ü. miniszter által 1848. május 15-ére Budapestre meghívott legelső bányügyi országos értekezletben, képviselői és jegyzői minőségben való részvétét, bár ez az időrendet nézve, korábban történt, s ő nem a kormány által hivatott meg, hanem mint a bányásági rézbányászatnak képviselője közbizalom folytán, mégis az abban való részvétel által nemcsak az egyetemes bányáiparügynek, de a kormánynak is lényeges szolgálatot tett. Az értekezlet május 15-én megnyilván: az elnök Trangous Lajos osztálytanácsos a tagok elé azon czélt tűzte: hogy a hazai bányászat felvirágoztatása tekintetéből a kincstár és magánbányászat közötti viszszátságok »öszhangba hozassanak és a kormány által alkalmazásba vehető eszközök kijelöltesse, de egyszersmind mód és alkalom nyujtassék a bányáipar szabadabb fejlődésének útjában álló akadályok elhárítására«. Az értekezlet jegyzőjévé Sz. választatott ¹⁾. Megalakulván a

¹⁾ Az értekezlet tárgyalásai láthatók ily czimű nyomtatványban: »A bányászati ügy érdekében pénzügyministeri rendelet által összehívott magyarhoni bányatársulati képviselők s egyes bányá- és vasgyár-birtokosok Budapesten az alább irt napon (május 15. 17. 19.) tartott közgyűlésének *Jegyzőkönyve*. 1—24 ivrétű nyomtatott lapon. Nyomatási hely nincs kitéve, de az kétségkívül Budapest.«

gyülés: a p. ü. miniszter és gyűlési elnök üdvözlése után, az értekezlet eleve is egyhangulag a bányaipar előmozdítására, a gátló akadályok elhárítására kormányi úton leendő közrehatás és az igazságügyminiszternek egy magyar bányatörvényjavaslat mielőbbi elkészíttetése végetti felkérése meghatározásában állapodott meg; az akadályok közt lőn felhozva: a bányatized (urbura), mely annál súlyosabb teherként nehezedik a bányaiparra, mivel az a Zsigmond király alatti országos törvény ellen emeltetett huszadról tizedre, a mi tehát kormányi úton jóvá tehető. Második helyen említett a bányászat és kohászat számára fönnhagyott erdőknek a magán bányásztól önkényileg és erőszakosan elszakítása melyek közigazgatási úton szintén visszaadathatnak. Az előzetes kérdések megvitatása után egy albizottság küldetett ki a végre, hogy a kincstár és magán bányaipar közötti viszonyok, bányászati igazságszolgáltatás, bányamunkások állapotának javítása, vas- és kőszénipar szabályozása négy főkérdésében a bányaiparosok egyetemes főbb kívánságait, az alapelveket és a megvitatandó tárgyak sorrendét állapítsa meg, s munkáját tanácskozási alapul terjeszsze az értekezlet teljes gyűlése elé.

Az albizottság a május 17-ki értekezleten bemutatta munkáját s annak alapján a következő elvek és országos főkivánatok lőnek kimondva és egyező értelemmel elfogadva: 1. A bányász-érdekek védelmére, kohászat és beváltás szabályozására alakuljanak kerületi bányász-egyletek s addig is, míg a törvényhozás intézkedhetnék, a magyar bányászat az eddigi javalmak élvezetében maradjon. 2. A bányászati igazságszolgáltatás az álladalmi bányagazgatástól elválasztatván, függetlenítessék, a felállítandó bíróságok a magyar bányatörvények s ne a törvénytelen rendeletek szerint ítéljenek. 3. A bányavám, mint a mely — úgy, a mint most vétetik — sem törvényen nem alapul, sem nem igazságos, és a bányaipar fejlődését szerfölött akadályozza, szüntettessék meg, vétessék a bányaipartól is a jogegyenlőség alapján törvényesen meghatározandó jövedelemadó, addig is pedig a bányatized fizetessék a tiszta és nem nyers jövedelem után. 4. A bányamunkások sorsán a kormány közigazgatási úton segítsen. 5. Az

1844. magyar országgyűlés által kidolgozott bányatörvény országgyűlési új tárgyalás alá vétetvén: az idő és bányaipar haladásához idomítva terjesztessék a kir. felség elé s megerősítése eszközöltessék. 6. A bányatörvények érvényessége terjesztessék ki a katonai őrvidekekre is. Ezek alapján három bizottság küldetett ki, *egyik*: az olvasztás és egyletalkotás; *másik*: a törvényszék, bányavám és bányamunkások; *harmadik*: a bányászati tudományos iparegylet érdekében. Szentkirályi utóbbiba lőn bevásáztva. Mindhárom szakbizottság külön adta be munkálatát a május 19-ki ülésre, melyek elfogadtatván: a jegyzőkönyv egy kinyomtatott példányával együtt az azokban kifejezett elveknek, nézeteknek és kívánatoknak saját hatáskörében vagy más minisztériumokkal egyetértőleg elintézése végett a pénzügyminisztériumhoz benyújtatni határozattak.

Ez ülés folyama alatt a p. ü. minisztertől egy, a bányászati iparnak különös gondjai alá vételéről biztosító leirat érkezett az értekezlethez, melyben kormányzási alapelvül nyilvánítja azt: »hogy a kincstári bányászat a magán bányaipar irányában ne legyen egy, túlnyomólag hatalmas vetélytárs, hanem azt őszintén pártoló és segélyező intézet; igéri a bányamunkások sorsa javításának munkabavételét és hogy egyedül a bányászat javára irányulandó határozatait haladéktalanul kiadandja.« Az értekeztet e biztosításban megnyugodott s azt a bányaipar boldogabb jövődjére biztosítékának tekintve oszlott szét.

Egyfelől azért, hogy az értekeztetnek jegyzője, a 2-ik és 3-ik szakbizottságnak tagja volt Szentkirályi, s mint ilyennek a létrejött megállapodásokban és kivált azok szövegezésében kiváló része volt, másfelől azon kor és az értekezleti tagok szelleme ismertetése végett szükségesnek látom a szakbizottsági munkálatok főbb elveit ismertetni, azért, hogy kitűnjék, hogy a bányaipar mezején maig létrejött összes eredményeknek az érvényesült iparkedvezmények, törvényekké vált jogeszmék s általában a bányaipar-ügy lendületét biztosító igazgatási és jogszolgáltatási reformoknak magva már azon nevezetes korszakban el volt hintve.

A bányabirtokosok s vasgyárak tulajdonosai kívánták

a bányászat körében századok óta önkény útján keletkezett s az észszerű bányaművelést akadályozó törvénytelen rendeletek megszüntetését, azért, mert azok még a Miksa király bánya-rendtartásán is túlmentek, bár ez minden bányászatot és tulajdont királyi jog kifolyásának s fiskusi jövedelem tárgyának tekintett; az álladalmi bányabirtokok és vasgyáarak külön előnyökkel és szabadalmakkal ne birjanak, hanem a magán bányabirtokokkal jogra és köteleességre nézve legyenek egyenlők; az álladalmi bányaüzlet és vasgyáarak kezelése gyökeresen javítva fektetessék a hasznosság elvére, hogy az a haza jövedelmi kuforrásává válják; a vaskőbányák a magyar törvények értelmében a bányavámozat fizetni nem levén kötelesek, a közlebbi időkben az új felkérőkre rendeletileg kényszerített bányavámozási kötelezettség töröltessék el; a bányák törvényes vámozmentessége tartassék fönn; a helyett az igazsággal megegyezőleg a bányaiparra nézve is a vaskőbányák tiszta jövedelme után országosan megállapítandó adókulcs szerinti adó készpénzben fizetendőleg vettessék ki; a vaskőbányák vámozása eddigi akadályai szüntetessenek meg, s a honpolgár ha érczet talál s törvénytiszta úton felkéri, feltétlenül adassék rá művelési és birtoklási engedély; a szemlélt vigye véghez a bíróság, mely a föld birtokosával főforogható kérdésekben is ítéljen; a bánya-munkaszünet, az elhagyott bányák fölkérése, ércz-erek vámozása, az egyes ércz-tulajdonosok mezejének kimérése, bányatelkek kiterjedésének mértéke, a bányák kizsákmányolása törvény által szabályoztassék, az egész országban a 12,544 négyszög öl-mérték használtatván; a közszen-telephelyek a vaskő-helyekkel egy törvény alá helyeztessenek s a tulajdonosok egyformán kártalaníttassanak; azok vámozása, bírása, művelése szabályai ugyanazok legyenek, az vámozandó határok tere azonban 25,688 négyszög öl; a bányák közelében levő birtokosok erdőiből, ha azok különben fát adnak el, hasonló árban a bányabirtokosoknak a bányaművelés és olvasztás szükségére favételi elsőségük legyen; az álladalom gondoskodjék jó bányamunkásokról s felügyelőkről, azok kiképezése végett állítson fel tanuló-helyeket és iskolákat; a munkások legyenek kötelesek szabadon kötött szerződéseik megtartására, munkájokat ugyan

14 nappal előre mond hassák fel, de előlegeiket megtéríteni tartozzanak; a vasgyárak előmenetele s tőkéletesítése végett szükséges nagyobb tőkék megszerezhetése tekintetéből állítások fel bányái s gyári javakra alapított hitelbank, hogy vas-kőben levő roppant gazdagságunk benn dolgoztassék fel s ki-vinnünk ne kelljen; a finomított vaskészítményre vettessék a legcsekélyebb vagy semmi vám, a behozandókra ellenben véd-vám, a létező kerületi törvényszékeknek, mint törvényellene-sen felállítottaknak, melyekben a királyi bánya és vasgyár-birtokosok és kezelők egy személyben peresek is, bírák is vol-tak, bírói minősége szüntettessék meg, s helyettök független első bíróságok állitassanak, azoktól az ügyek a kir. táblához vitessenek fel, ezen bíróságok csak bűnügyekben ítéljenek, minden személyügyi keresetek polgári bíróság elé tartozván; vashányákhoz és olvasztókhoz s finomító gyárakhoz vivő utak-ról a biztos, gyors és könnyű közlekedés tekintetéből az álla-dalom gondoskodjék s állami czélokra hazai vastermelést használhasson; a selmeczi bányászati főiskola alapítványai-ban csak bennszülöttek részesüljenek; a bányatörvények co-dificatiojakor ezen kívánatokra figyelem forditassék.

A köszénbányákat illetőleg a szakosztály kimondotta, hogy azok Magyarországon hátramaradásának főoka abban van, hogy az ásvány adományozása vagy engedélyezése nem te-kintetik királyi jognak, melyet bizonyos föltételek alatt min-denki megszerezhet s mint tulajdonos birhatja és művelheti, hanem a földbirtok tartozékának, melyért a föld felülete tu-lajdonosával kell annak kedve és olykor szeszélye szerint esetről-esetre egyezkedni. A köszénbányászat ez akadály a el-hárítása érdekében a szakosztály azt javasolja, hogy a köszén-telepek földtulajdonosainak tűzessék ki egy meghatározott idő, a mi alatt létező bányaműveiket biztosítsák s maguknak új kutatási és bányanyitási jogot szerezzenek, mely idő eltel-tével a kutatás törvényes formák közt mindenkinek szabad legyen s a földtulajdonos a kutatást annak, a ki arra engedé-lyét előmutatta, megengedni tartozzék; ajánlja, hogy a kincstár e tekintetben létező kiváltságai is szűnjenek meg s a tisztán bányaügyekben országos bányatörvényszékek ítélje-nek. A földbirtokos kártalanítására nézve ajánlata az, hogy a

mint az államra nézve érczbányáknál a nyers jövedelem 5%-a van kikötve, úgy a kőszénbánya művelői is azt fizessék természetben vagy pénzben; a kutatási időt öt évre véli terjeszthetőnek; a bányaművelési jogra nézve javaslata az, hogy az a bányatörvényszék kétszeri megintése előtt megszüntethető ne legyen; a kőszénbányamunkások szerződéseinél a közeli erdők tulajdonosaitól bányaművelési célokra fa-vásár tekintetében az ércz-bányászokkal egyenlő eljárási módot lát alkalmazandónak; a bányatulajdonosok és munkásaik segélyezése végett társ-ládák alapítását javasolja, a földtulajdonosokkal való önkéntes kiegyezés sikertelensége esetében törvényes kisajátítást lát szükségesnek, a bányahitel bank javadalmaiban a bányauzletágot is részesíteni ajánlja s a bányajog codificatiojakor kifejtett nézetei és kívánatai tekintetbe vételét kéri.

A *bányatörvénykezés, bányavám és bányamunkások* ügyében munkálkodó szakosztály feladata első ágára nézve a törvénytelen rendeletek által okozott visszaélések megszüntetését és az 1848-ki törvények által szükségessé vált változtatásokat hozta javaslatba. A szakosztály nézete szerint az igazságszolgáltatásnak a bányagazgatósági tisztek által eszközése törvénytelen, mert itt a peresfél és bíró egy személy, ez mint a független bíróság ellentéte, bizalmatlanságot költ a polgároknak és sok méltó panasznak és bajnak volt eleitől fogva okozója és forrása, kívánja tehát, hogy külön testület ügyeljen a bányakincstár ügyeire, külön testület bíraskodjék s mindkettő előtt a bányakincstárnak legyen a magán bányáiparossal egyenlő jogi állása; az új bányatörvényszékek szerveztessenek az 1848-ki törvény értelmében, a személyes ügyek fölötti bíraskodás a XXIII. t. cz. értelme szerint tartozzék föltétlenül a helyhatóságok jogkörébe; a bányatörvénykezés a személyi hatáskör teljes kizárásával legyen tárgyi, ítéljen csak bányajogot és birtokat illető ügyekben. A bányakincstár a bányabirtok adományozása jogát a szakosztály nézete szerint, azon téves föltevésnél fogva vonta hatósági körébe, hogy minden földalatti kincs és bányatermék, mindenféle ásvány a korona tulajdona; pedig ez nem áll, mert a korona az adományozás által a magyar törvények értelmében nem tulajdont ad, nem hűbér-vagyont osztogat, hanem

csak a kisajátításra és felkeresésre ad jogot a föld felületének birtokosával és tulajdonosával szemben, a mi tehát csak birtoknyerési külső formaszorúság, különben az 1523. 39. t.-cikknek, mely a bányászatot mindenkre nézve szabaddá tette, tehát a koronának a földalatti kincsekhez való egyenes tulajdoni jogát megszüntette, nem lett volna értelme. A kincstár is bányabirtokos, tehát sokszor peres fél levén, hogy peres ellenfeleivel szemben bíró is legyen, ez általában tovább fön nem tartható.

A *bányavámra* nézve a szakosztály az újabb kor nemzetgazdasági elméletei által elítéltnek állít minden oly adórendszert, mely a termesztést az előállítási költségek számbavétele nélkül adóztatja meg. A bányatized oly igazságtalan, oly nagy, minőt semmi más adótárgy nem visel, s mint ilyen annyira gyűlöletes és akkora egyenlőtlenséget involváló adóeszmé, hogy azt az 1848. jogegyenlőségi törvények után a bányaiparosok teljes romlása, sőt az államnak is érezhető kára nélkül fentartani lehetetlen, annyival inkább, mert a bányászat a bizonytalan munkasiker, növekedő faszükség és drágaság oly nagy akadályaival küzd már is, hogy aláhalatlása kétségtelen. Ez a bányász-nép elpusztulásával nagy jövedelemtől fosztja meg az államot is. Vettessék a bányászat jövedelmére — mondja a szakosztály — törvényes kulcs szerint arányos adó, ez vétessék be, de azt, hogy a bányász tiszta hasznának legnagyobbbrészét bányaadóba fizesse, az állam nem kívánhatja.

A *bányamunkások érdekében*, miután a politikai jogoknak a törvényhozás nagylelkű intézkedése folytán azok is immár tényleg részesévé váltak, a szakosztály az ő érdekében azon nézetét fejezte ki, hogy a bányamunkások és bányatulajdonosok közötti viszonynak jövőben nem gazdai hatalmunak, de szerződési jellegűnek kell lenni, utóbbiaknak a szerződésből folyó kötelezettségek vagy mulasztások alkalmából, a bányarendőri eseteken kívül, bírósági és fenytítési joguk többé nem lehet, adósságaik bérökből beleegyezésen kívül le nem vonhatók, a társulati és kincstári élelmi táruk bányatörvényszéki felügyelet alá adandók, elaggott és beteg munkások számára — a hol még nem lennének — társpénz-

tárak állítandók, a bányamunkások elemi és szakbeli oktatására az állam gondoskodása kiterjesztendő.

A *bányaegyletek, ércváltás és közös olvasztás tárgyában* munkálkodott szakbizottság javaslatában, a kincstárnak mint bányatulajdonosnak s a magán bányászoknak mint szintén tulajdonosoknak, Magyarország összes bányaiparát képviselő egy országos központi fő s több bányavidéki fiók egyesületekbe összealakulását hozta javaslatba, két külön céllal, oly módon, hogy ebből a kincstári vagy a magán vállalkozások szabad kifejlődésének lenyugózása ne következzen, hogy az egyesülés ne legyen túlságos beavatkozás által nyomasztóvá s az erők elforgácsolása által a közös érdekek támasz és gyámolítás nélkül ne maradjanak. E czélok *egyike*: a bányaipar terén nagyobb szellemi erő-összpontosítás s a bányászat külföldi előhaladásai és a természettudományok alapos búvárlása által nagyobb tudományi és bányász-technikai ismeretekhez jutni; e végre földismeii vizsgálatokat tenni, az egyes vidékeket felkutatni, geognostikai térképeket készíttetni, tudományos szakközlőnyt és képzőintézeteket állítani, szakértőket nevelni és útaztatni, kísérleteket tételni, a bányaipar érdekében jutalmakat tűzni ki, a létező adatokat egybegyűjteni és rendezni, vérmes vállalatoktól a hajlamot elvonni, gyakorlati eszmék létesülését előmozdítani s ily módon a magyar bányaiparnak lendületet adni. A szakosztály hivatkozik Svédország bányászatára, mely ily úton jutott a legvirágzóbb állapotra. Az eddigi állapotnak, midőn a kincstár és magán bányaiparos vetélytársak, sőt ellenségként állanak egymással szemben, s amaz magát gyámnak és parancsolónak tekintette, meg kell szűnni; házi gazdasága sem a kincstárnak, sem a magánosoknak az egyesülés által érintve nem lesz, saját ügyeiket ezután is függetlenül igazgatják s egymásra nyomasztólag és ellenségként nem hatnak; de a közös nagy érdekeket közös erőegyesítéssel kívánják elérni, a miből a bányaiparnak is, az államnak is csak gyarapodása következik. A *másik* cél: a bányatermények olvasztásának és beváltásának közös eszközzésére egyesülés, melynek főelvei: hogy az olvasztásnak haszonnal történni nem szabad, az olvasztás díjszabályzata azok befolyásával megállapítandó, a kiknek bányaterményei

olvasztatnak, a bányaipar számára tett eddigi beruházások s annak számára föntartott erdők nem kincstáriak, de a beváltás tulajdona. A szakosztály ez elvek alkalmazását s az egyesületnek az olvasztás ügyeiben és kormányzásában résztvételét azon indokkal támogatva hozta javaslatba, hogy az olvasztás és beváltás közössége némely bányakerületekben tényleg most is létezik. Végre a magyar bányászat által termelt nemtelen érczek biztosabb eladása s a bányászat ez ágának felsegítése tekintetéből Buda-Pesten bányatermégi ügyvivőség felállítását, létesítése módozataival és tárgyai megjelölésével együtt hozta javaslatba.

Hogy Szentkirályi az értekezletnek az 1848-ki reformok radical jellegét egészen magánviselő ezen bányaügyi megállapodásaiban és határozásaiban kiváló részt vett, sőt hogy a második szakosztály munkálata hihetően az ő műve, sejteti annak az ő bányászati munkáiból ismeretes nézeteivel elvi tartalomban és előadásmodorra nézve egyezése, különösen pedig: »*Néhány törvényjavaslat a bányaipar ügyében*» című 1849. május havában nyomtatott ¹⁾ röpirata, melyet előszava szerint még 1848. júliusában irt volt, de akadályok miatt akkor ki nem adhatta, s melyben ő a budapesti májusi értekezlet elvi megállapodásairól, azok bővebb kifejtése és indoklása után irt e hat törvényczikk-javaslatot készítette.

I. A köszén és vasbányászat felszabadítása. II. Kisajátítások a bányászat számára. Kisajátított tárgyakbányászati közhasználatára. III. Urbura. IV. Magán bányászatok terményeinek állandalmi kohóklan olvasztása. V. Kirekesztő állandalmi fémváltás korlátozása. VI. Bányamunkások ügye.

Első tekintetre látható, hogy ezek nem egyebek, mint a májusi értekezlet határozásainak törvény alaku formulázásai, melyeknek ha ismertetését a tér és idő szűkvolta megengedné, azonnal kitűnnék, hogy azok között a legszorosb dologbeli egybefüggés van, s kivált a második szakosztály munkálata főpontjai lényegben egészen egyezők Szentkirályi ezen törvényjavaslataival.

¹⁾ Megjelent Kolozsváratt Barráné és Stein bizományában 1849. 1—50. 8-drét lapon.

Ezeknek a bányaipar mai állásával egybehasonlításából azon tény derül ki, hogy azon elvek, melyeket az 1848-ki májusi értekezlet akkor kimondott, azon kívánatok, melyek a magyar bányaipar-világ ama korszakbeli közvéleményének kifejezései voltak, s a melyeknek valóztatásán Szentkirályi oly lelkesedve fáradozott, egy részben már az 1854-ki bányaugyi »*Nyiltparancs*«-ba s az 1856—1859-ki erdély-bányavidéki külön »*Bányászati alapszabályzat*«-ba fölvétettek, másrészen a most készülő magyar bányatörvénybe kisebb-nagyobb módosítással át fognak vétetni, a mint erről annak alapelvei áttekintése alkalmával meggyőződni volt alkalmam; csak a bányaipar és olvasztás s beváltási szakosztály munkálatának eszméi előzték meg korukat annyira, hogy még ma is csak némi részök van a gyakorlati bányász-életbe átvive, sőt viszonyaink közt tényleg — fájdalom! ma is olyanoknak tűnik fel azok közül nem egy eszme, hogy alig lehet tudni: lesz-e, s mikor lesz elérve az ott kitűzött magasztos bányaugyi ideál? Azonban azon nagy lendület, melyet a természettudományok művelése hazánkban ugy a közoktatás terén, mint a magyar nemzeti tudományosság történetében magának örök hirt és halhatatlan érdemeket szerzett magyar tudományos »*Akadémia*« és »*Természettudományi Társulat*« áldásos működése által közelebből vett, ama czélok tekintetében is egy szép jövőt reméltet.

Ha szép az, hogy őt mint erdélyit és közhivatalnokot, 1848. a magyar kir. p. ü. miniszter által egybehívott országos értekezletre azon vidéki bányászok, mint a bánsági összes bányaugyekben választott képviselőjüket küldötték el: nem kevesebbé megtisztelő a felségnek azon magas bizalma, melynek folytán az erdélyi udvari kancellár 1860. decz. 30. kelt elnöki levele által az erdélyi egybehivandó országgyűlés tájékoztása és új szervezése végett Károlyfejérvárra egybehívott »*Negyvenes-tanácskozmány*« (Conferentia) tagjai közé 1861. febr. 11-én őt is meghívta.

E különböző időkben és kormányoktól, különböző alakban keletkezett, de mindig egy állami célra irányzott és nem csak egyszerű hivatalnoki, de törvényhozás tárgyát képező magasb megbízatásokban részesülése Szentkirályinak kétségbevonhatlan bizonyítéka az ő felsőbb foku képességei fönn és

alant elismertetésének s hivatali jó hírnevének. A hol hivatalos körökben vagy a sajtó terén a magyar s különösen az erdélyi bányászat ügyéről eszmecsere, vita és tervezés folyt oly czélból, hogy annak actualis állapotán kormányrendelet vagy törvény által bármely irányban változtatás történjék, Szentkirályi az illetékes elhatározás tényénél 20 év alatt mindig ott volt, meghivatva a kormány, elküldve a bizalom vagy rábírta saját ügyszeretete által. Midőn már nyugalomban volt, 1867. kevással a m. kir. miniszterium kineveztetése előtt, és a »*Restitutio in integrum*« elve keresztülvitelét a bányászati ügyekben is követelő nyilvános felszólalások tétettek közzé a lapokban: Szentkirályi a közáramlattal szembeszállva, ellene nyilatkozott egyik erdélyi lapban ¹⁾ s meggyőző érvekkel mutatta ki, »hogy a bányaipar terén 1848—49. után történeteket — bárha azok alkotmányellenes formája nem helyeselhető is — ugy a köz mint magán jogi viszonyok tökéletes felzavarása nélkül meg nem történetekké tenni, s azon egykori állapotot, hogy a kincstári alsó és fő-bányahatóságok a kincstár és az ország összes bányász lakosai bányaügyeiben adminisztratív és birói hatalmat gyakoroljanak, tehát adott esetekben maguk legyenek maguk birái, Magyarországra nézve az országbirói értekezlet által is elfogadott 1854-ki bányaügyi cs. nyiltparancs alapján létrejött tettleges bányaviszonyok és magán birtokállapotok megsemmisítésével, visszaállítani teljességgel nem lehet. A kincstár csak a maga bányaügyeit igazgattathatja jogosan, s azt tegyék a pénzügyi hatóságok, de ezek sem más bányatulajdonosok felett gyámkodó hatalom gyakorlására, sem bányajogügyekben bíráskodásra hivatva nem lehetnek. Ezt szükségképen külön bányabiróságnak kell végezni. Administratio és jogszolgáltatás oly különböző két dolog, melynek az alapul szolgált Miksa-féle bányarendtartással együtt tarthatlansága még 1848. kimondatott, s azt többé életre hozni nem lehet, sőt a hazai köz és bányaipari magán érdekekre nézve életrehozása hasznos sem lenne.« Ugyanazon időtájban márczius első napjaiban az »*Erdélyi Hivatalos Értesítő*«-ben az erdélyi abrudbánya-verespataki bányavi-

¹⁾ *Kolozsvári Közlöny* márcz. 23. 36. szám. 1867.

dék részére Wüllerstorf osztr. keresk. és közgazdas. miniszter aláírása alatt egy az 1859. »*Bánya-alapszabályzat*«-ot a három éves revisio jogosultsága ürügye alatt átalakító új bánya-alapszabály tétetvén közzé,¹⁾ melynek nivelláló irányát ő az érdekelt bányavidék kis bánya-birtokosaira nézve károsnak látta: élesen felszólalt ellene,²⁾ első rövid cikkében kétségbevonta az osztr. miniszternek a m. kir. miniszterium kinevezetése után Erdély ily vitalis közgazdasági ügyében intézkedési jogát. »Ha képviselő volnék — ugymond nemes haraggal — interpellálnám iránta a m. k. p. ü. minisztert, de nem vagyok az, s azért csak a nyilvánosság közlönyeiben kell iránta felvilágosítást kérnem. Van-e joga — kérdem — az osztrák miniszternek nálunk újra meg újra »*Provisorium*«-ot teremteni? hazánk ezen közgazdaságilag oly fontos és féltett kincsével ily irtalmatlan módon bánni? Megtermették az osztr. »*Provisorium*«-ok egyebütt is mérges és üszögös gyümölcseiket; de alig hiszem, hogy valahol rettenetesebben pusztítottak volna, mint szerencsétlen hazánkban. Nincs osztály, melyet ne sújtott volna azon szomorúság, a mit a »*Provisorium*«-nak újabb fentartása országszerte szült.« Második cikkében kifejtette: »hogyan az abrudbánya-verespataki bányavidékre nézve 1859. alkotott kivételes »*Bánya-alapszabályzat*« százados joggyakorlat alapján, az 1854. nyiltparancsban fentartott jognál fogva az ottani ethnographiai, népességi és birtokviszonyok sajátágaiból s a bányaipar szükségeiből kifolyólag alkottattak s egészen gyakorlatiaknak bizonyultak be; csak ennek köszönhető — ugymond Sz. — hogy aránylag oly csekély területen, annyi külön bányavállalat, oly bámulatos erőfejtéssel annyi idő óta, az ott élő népre és az államra nézve hasznóhajtólag fen tudott állani; más bányabirtok-rendszerrel nagyobb bányaműveletek talán lettek volna, de kétségkívül az önmagának dolgoztató néposztály önálló bányászkodási kedve és képessége elvesztésével s bér munkási állapotra sülyesztésével. E kipróbált bányabirtok-rendszert, mit néhány év előtt bizonyos oldalról sikertelenül ostromoltak, most az

¹⁾ Erdélyi Hivatalos Értesítő 1867. évi márcz. 11. 1032. sz.

²⁾ Kolozsvári Közlöny 1867. évi 32. és 34. számokban.

új »*Bánya-alapszabályzat*« megdönti az által, hogy a jogosultságot nagy bányatérmetékekhez köti s a bányauzletet zárt határok közé szorítja, a mi használni fog a nagybirtokosnak és kincstárnak, de a kis bányaterületek birtokosai számának megapasztásával a fémtermelést kétségkívül alább fogja szállítani, száz meg száz bányaiparosnak fenállását, sőt a vidék bányászati jövőjét téve kockára. Ezért — ugymond — ez illetéktelen intézkedés veszélyeire a m. kir. p. ü. minisztert nem lehet eléggé figyelmeztetni.«

Mit eddig névtelenül tett, harmadszor nyíltan, neve alatt szólalt fel ez ügyben Sz. s régi bányász szakembereknek az 1859. évi »*Bánya-alapszabályzat*«-ot illető kedvező ítéletével, a közelebbi évek aranytermelési és a bányabirtokosi jogügyek statistikai adataival, az eddigi bányahatárok tulajdonjogának sérthetlenségével védi amaz álláspontját, mely szerint: »Abrudbánya-Verespatak bányavidékére nézve tovább is a helyi viszonyok által indokolt és sok százados gyakorlaton alapuló külön »*Bánya-alapszabályzat*«-ot fentartatni ajánlja; élesen kikel a folytonos experimentatio ellen, rá mutat azon nagy-birtokosi magánérdekekre, melyeknek a célba vett változtatás által a közérdekek rovására kielégítését célozzák, s hangsúlyozza, hogy a törvényhozásnak a bányatörvények hozásánál magánérdekeknek hódolni, actualis jogokat, ezeken alapuló érdekeket sértetni engedni s a jelennek a jövőt feláldozni nem szabad« ¹⁾.

A vitás kérdésre vonatkozó adatok és tények összevetéséből azon meggyőződésre jutottam, hogy Szentkirályit e nem tágitó, meleg és gyakran csipős felszólalásokra kegyelt vidékének bányászata iránti benső érdeklődésén kívül még más indokok is birhatták. Ő ugyan is az 1859-ki »*Bánya-alapszabályzat*« létrejövésében fő-főtényező volt, s az a vidékre és országra valóban hasznosnak bizonyult be. A mostani, belső tartalmi hibáin kívül, még — ugytetszik — az ő akaratja ellen is jött létre. Midőn ő 1865. még hivatalban volt, a »*Korunk*« cz. polit. lapban az erdélyi bányászat ügyében egy aláírás nélkül

¹⁾ K o l o z s v á r i K ö z l ö n y, 1867. május 2. sz.

közölt, de csak hivatalos adatokból megtudható tényekre és statisztikai adatokra fektetett erős érvelésű cikk jelent meg, melyről világosan látszik, hogy az az abrudbánya-verespataki bányászat ügyét illető valamely rendszerváltoztató s a cikkíró által nem kedvelt kormányi intézkedés benyomása alatt, a közvéleménynek fölébresztésére, a döntő körökre nyomás gyakorlás szándékával, esetleg annak meghiusítása végett íratott ¹⁾. Én e cikket is Szentkirályitól származottnak vélem. És abban az ő évekig tartott elvi küzdelme intensívtásban úgy mint meggyőző erőben valóban culminált; ép azért azt előadásom adatai és az erdélyi bányaügy állásának akkori képe teljességeért ismertetem.

»Az abrudbánya-verespataki bányamegyében — úgy mond a cikk írója — az arany-ezüst termesztési bámulatos erőfejlés hegyei aranygazdagságának, sajátos bányahátrendszerének és sehol föl nem található bányaművelési rendszerének tulajdonítható. Az 1864. évi erdélyi összes arany-ezüst termelés 1.655,563 □ területen levő 11,450 törmű-nyíl mezején — melyből Abrudbánya-Verespatakra 5,001 esik — tett 5,942 fontot; a kohászati úton való termelés 3,759 font, a szabad és törmű-arany-ezüst-termelés pedig 2,183 font volt, melyből Abrudbánya-Verespatak bányamegye 44,166 □ öl határterületére 1,214 font esik. E szerint az abrudbánya-verespataki bányamegye az összes bányaterület egyharmadánál nem sokkal nagyobb részén az összes szabad és törmű-arany-ezüst-termelésnek felénél többet termelt a törművek összes számának csaknem felével. Megjegyzést érdemel, hogy ezen aránylag szűk bányaterületen 378 bányabirtokos, illetőleg bányaműtársulat bányászkozik, tehát a bányaműtársulatok összes számának felénél több, azonkívül, hogy maguk a bányaműtársak igen nagyrésze egyszersmind jelentékeny számú bér munkások segélyével dolgozó bányász is.«

»Csak ez adatokból is látszik az abrudbánya-verespataki bányáiparnak rendkívüli nemzetgazdasági fontossága, valamint az ottani bányásztelepek aranygazdagsága. És hogy

¹⁾ *Korunk*, Tárca című melléklapja 1865. jul. 23. 29. számában.

itt a nemes pénztermelés, daczára annak, hogy e hegyeket már évezredek óta aknázza ki az ott koronkint megtelepedett népek kincsszomja, ma is oly nagy mérvet mutat, onnan származik, mert a fémhozó hegységeknek másoktól eltérő, kivételes apróbb határookra fölosztott területén nagy számu birtokosok kisebb, illetőleg nagy részben dolgozó bányászokból is álló társulatok hangyaszorgalma az aranytelepek minden oldalról folytonos együttes nagyszerű föltárását eszközölheti, a mi nagyobb határookban és így kisebb számu birtokosok, illetőleg társulatok által bármily nagy számu bér munkások segítségével is oly mértékben teljes lehetetlen lenne, kétséget nem szenved az, hogy a bányászatban is, mint minden munkatéren a siker ott legnagyobb, a hol azt nagy részben maga a szakértő birtokos végzi vagy legközvetlenebbül intézi, mi már önmagában csak kisebb tagú birtokokban lehetséges ¹⁾. De ez eredmény nagy része tulajdonítható az ottani ásványtelepek elágazott és szórványos alakulásának, azon vidéki nagy számu népesség kizárólag ez iparágra útalt helyzetéből folyó társadalmi szükségének, sok század gyakorlata alapján kifejlődött helyhatósági bányatörvényén s azon gyökerező bányaadományozási azon practicus rendszernek, mely szerint a föltárt telepekhez tartozó külön határok birtoklásához azon föltétel van kötve, hogy a határbirtokos saját maga birtokában, más, az övétől különböző telepek kizsákmányolását a szomszédoknak, ezek átvágó határainak korláti közt megengedni köteles, és így nem bir oly zárt határokkal, melyekből mások föltétlenül eltiltva lennének, sőt a szolgalmi viszონosságnaál fogva a bányabirtokosok egymás határána meghatározott esetekben és formák közt áthuzódhatnak.»

¹⁾ Szentkirályi »*Bányász Naptár*«-a 1844. évfolyamában 900-ra teszi az erdelyi kisebb-nagyobb bányák összes számát, a törő- s mosó vagyis feldolgozó műveket 1,500-ra, a bányák s feldolgozó művek együttes száma tehát 2,400; a közvetlenül bányászatból élők száma szerinte 55,524, a bányahelységekben s közelében élő mezei gazdák, kézművesek, kereskedők száma, kik a bányászok számára dolgoznak s nekik adják el árúikat, tehát közvetve szintén bányászat után élnek, 36,015, együtt tehát a bányászatból él 92,537 lélek. Látható idézett műve 121. és 128. lapjain.

Bármily erős gyakorlati érvekkel és kitartással védte is Szentkirályi ezen arany-ezüst bányavidéknek az általános bányatörvényektől eltérő eddigi kivételes és statutarius bányamivelési jog- és határrendszerét: az életnek, az általános jognak és az egyetemesség érdekének ellenére álláspontjának elfogadtatását kivívni nem tudta Küzdelmeinek sikere egyedül önérzetének megnyugtató-volta. A Wüllerstor-féle »Provisorium« 1867. a m. kir. szakminiszteriumtól némileg módosítva életbe lépett s értesülésem szerint a magyar bányatörvényben sem fog Abrudbánya-Verespatak eddigi kivételes bányabirtoklási rendszere fentartatni. Az idő szelleme, a jogeszmék fejlődésének követelményei s a dolgok és közvélemény inclinatioja erősebb az emberi bármily erős akarathoz s áramlatával a hajdankor legtisztesebb és legpracticusabb intézménye is állandóul dacolni nem képes.

Tán sokat is időztem tisztelt Akadémia! Sz. hivatalos pályája és sikerei méltatásánál; de tennem kellett, mert az ő életének is jobb és szebb része ott folyt le. A másik jóval kisebb részt irodalmi munkássága töltötte be, a miről már most következik tüzetesen szólanom. A mit eddig írásból idéztem, csak eszköze volt ama czélnek, hogy Erdély sajátságos bányarendszerébe az újabb idő haladási elveinek beigtatását a lehetőségig eszközölje, s annak ily módon reformált alakjában az egyetemes bányajog kivételképen továbbra is fentartása által ez életmódra útalt kisebb bányabirtokosok és az erdélyrészi arany-ezüst bányászat jövője állandóul biztositassék. Az írás csak másodfontosságú volt. Igen. A mire ő értekezletekben való részvét, hivatalos felterjesztések, hírlapi cikkek és törvényjavaslatok által törekedett, az az eddigi autonom bányamivelési rendszer előnyeinek kifejtése, hasznosságának bebizonyítás által láthatóvá tétele s döntő helyen elfogadtatása volt. Mennyiben érte el célját? érintém feljebb.

Mint író is ezzel rokon tárgyú és nagy jelentőségű hármas czélt tűzött maga elé. Az első czélt 1841. irt és kiadott azon művével igyekezett elérni, melyet előadásom elején idéz-

tem ¹⁾, s melyben az erdélyi bányászat nemzetgazdasági fontosságát ismertette és fejtette ki. Ez által egyfelől a kincstári és közigazgatási kormányt, másfelől az országot s főként bányász honfitársait a bányászatnak a nemzet vagyonosságára, hatalmi erejére és a társadalmi s magán jóllétet illetőleg döntő befolyására kívánta figyelmesse tenni, őket annak nagy horderejéről meggyőzni. E könyv alapeszméi a gróf Széchenyi epochalis nagy művei: a *Hitel*, *Világ* és *Stadium* eszmekörében mozognak, onnan vesznek irányt és fényt, de az erdélyi közgazdasági és bányaviszonyokhoz ügyesen vannak alkalmazva és sok helyt egészen önállóan tüntetik föl az író és a tárgyalt erdélyi viszonyokat. Wenzel Gusztáv és Sipos Árpád bányajogtanárok magyar bányajogi könyveikben forrássul van idézve ²⁾, tán többen ismerik is a T. Akadémia tagjai

¹⁾ Az *Erdélyi Bányászat Ismertetése nemzetgazdasági, köz- és magánjogi tekintetben*. Irta és kiadta Komjátszegi Szentkirályi Zsigmond, az erd. kir. bányászati Törvényszék rendes ülnöke a magyar nemzet részéről. Kolozsváratt, a kir. lyceum betüivel 1841. Ajánlva hg Lobkowitz Ágost Longin bécsi udvari kamarai elnöknek. Előszó I—VII. Szöveg 1—238 ll.

²⁾ Wenzel Gusztáv műve első kiadásának címe: *Magyar- és Erdélyországi Bányajogrendszer*. Pest, . . . 1866. 276 ll.; második kiadás címe: *A magyar Bányajog rendszere*. Pest, 1872. I. füzet 1—104 ll. Az idézés a 20. lapon látható.

Dr. Sipos Árpád művének címe ez: *Magyar Bányajog*, tekintet a franczia, szász, porosz bányajogokra, a magyar bányatörvényjavaslatra és az újabb igazságügyi reformtervekre, jogesetekkel, döntvényekkel, felvilágosító rajzokkal és irománymintákkal. Irta dr. S. Á. ügyvéd és kir. jogakadémiai tanár. Nagyvárad, 1872. Előszó I—IX. Szöveg 1—440. ll. Az idézés látható a 9-ik lapon.

A tudós író nagybecsű műve: »*Magyar bányajog története*« fölrirtu részének (lásd a rovatcímzet a 86. lapon) 97 lapján ezeket írja: »Az erdélyi bányavárosok, és pedig: Abrudbánya, Offenbánya és Zalatna érdekszövetségbe léptek és e szövetséget az 1593-ki gyulafejérvári országgyűlés 4-ik czikkében elismerte, és ugyancsak az erdélyi országgyűlés már 1513-ban kimondván az általános bányaszabadság elvét, azt a gyulafejérvári országgyűlés 7-ik czikke által megerősítette.«

Ez előadásban többféle tévedés van, mik között lehetnek sajtóhibából származottak is; mindazáltal tankönyvül s jogakadémiai előadásra levén a könyv írva, szükségesnek látom azokat megigazítani. Hogy a nevezett három bányaváros érdekszövetségbe lépett s azt az 1593-ki

közül az itt felette ritka könyvet; mindazáltal néhány momentumot Szentkirályi gondolkodásmódja, nemzetgazdasági

gyulafejevári országgyűlés 4 t.-cikkében elismerte volna — ez az idézett törvényből ki nem tűnik, ott ugyanis szó szerint ez áll: »4 törvény, 13-ik bekezdés. »A bányák: Nagy-Bánya, Felső-Bánya, Körösbánya, Abrudbánya, Offen-Bánya, Zalathna-Bánya két annyit fizessenek, valamennyi rováson voltak, vagy a kiknek rovások nem volt volna, ugymint Nagy-Bánya, azok a szokott fizetéshez képest úgy mint Nagy-Bánya, háromszáz forintot fizessen, Felső-Bánya ötven forintot.«

Itt egyszerűen a bányászvárosok adófizetési mértéke van meghatározva szemben a fejedelmi és állami pénztárral; szövetségről szó sincs, annyival kevesebbé bányászati érdekszövetségről.

Hogy az erdélyi országgyűlés már 1513-ban kimondotta az általános bányász szabadság elvét — ez történelmileg nem áll. Erdély mint ilyen 1513-ban nem létezett, külön törvényhozási joggal nem birt, ily fontos kérdésben törvényt nem alkotott, nem is alkothatott; az erdélyi részeknek az egységes Magyarország hozta ez időben a törvényt, azok csak helyhatóságokat hozhattak. De úgy jó ki a következő mondatból, hogy a tisztelt tudor ur vagy az 1523-ki 39-ik törvénycikket értette itt, a melyben II. Lajos király a szabad bányaművelés elvét valóban kimondotta, vagy a mi még hihetőbb, a Bethlen Gábor erdélyi fejedelem által 1618. ápril 12-én Gyula-Fejérváron hozott (nem 7-ik, mert ez a szökött jobbágyokról szól) 5-ik törvénycikk 1-ső pontját (§-át) értette, mely így hangzik: »1. hogy mind itt, ez országban levő s mind idegen országokból jöendő bányászok, akármely nemzetségből (nemzet van értve) állók ez országba bejöhessenek, kiknek minden helyeken levő bányák kinyitására szabadságok legyen, hac tamen conditione, hogy a Dominus terrestrissel megalkudjanak és illendő igazságát megadják, kiről Lisibon János (némely fejedelmi bányák haszonbérlelje) maga is testimonialist adjon, hogy a Nagyságod (értetik a fejedelem) és a nemes ország levelére külső bányászok bátorságosan bejöhetnek«. A 3. §. pedig így hangzik: »Hogy a pénzváltás jobb módjával lehessen, Nagyságod (a fejedelem) mindenféle rendeket assecuráljon, hogy a kik aranyat, ezüstöt plékben (mint tisztított) fémet vagy mivben (feldolgozott állapotban) behoznak, senkit arestáltatni nem enged a Cusoriában (pénzverdében), hanem kinek-kinek szabadon a mit bead, megadván a Nagyságod Regálját, Cusoria és Separatoria-bélt (a mi az olvasztási és pénzveretési költségdíjban a fejedelmet illeti), régi szokás szerint mindezeknek igazán és fogyatkozás nélkül adják ki praesentált aranyából és ezüstéből való monetáját«; mert 4. §. »ha ilyen arany-ezüstjeiket beszoigáltatók letartóztatnának, akkor a fejedelem olvasztó és pénzverő háza héjában való lenne.« Végre az 5. §. tartalma ez: »Ezek felett assecuratusokká tétessenek ezen mostani végzésünknek erejével arról is mindenféle rendek, minthogy

felfogása s hazafias érzülete ismertetéseül idézni szükségesnek látok.

szegények is vannak, kik szükségéért aranyot és ezüstöt adnak be, és nem várokozhatnak, minthogy egy hónapban vagy kettőben fog a Cusió lenni, hogy a mely két embert a Cusoria gondviselésére rendelt Nagyságod, azokat a praesentáló embereket, megpróbálván elsőbben aranyokat és ezüstjöket, a limitatio szerint contentálják és kinek-kinek praesentálанд aranyából és ezüstjéből defalcálván a Nagyságod jussát, contentáltassa Nagyságod, hogy mindenfelől bátorságosan behozhassák az aranyat és ezüstöt.»

Erdély codificált törvénykönyvében (Czime: Approbatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium eidem annexarum II. része IX. czime I—II. cikkében) az előbocsátott törvényhozási intézkedések összevontan és szabatosabb meghatározással mind láthatók, s a mik sem itt, sem az eredeti forrásokban megírva nincsenek, azokat tankönyvben tanítani nem lehet.

A tudós író műve 105. lapján azt is írja, hogy Erdélyben találhatók 1810-n, 1826-n és 1832-n országgyűlési választmányok bányügyi munkálatai, mik azonban maradandó sikert nem eredményeztek.

Való, hogy az 1810. országgyűlésen aug. 4. a rendek a kamarai és bányahivataloknál hazafiak és a magyar vagy latin hivatalos nyelv alkalmazását a fejedelemtől kérték; a nov. 19-ki ülésben a zalathnai bányatörvényszéktől való felebbezésekre a királyi táblát és királyi főkor-mányszéket határozták másod és harmad bíróságu, valamint a bányatörvényszék hatáskörét is csak tisztán bányáugyekre szorították, ezekről és némely kisebb fontosságú szervezési kérdésekről is az LVIII. tcz. javaslatot elkészítették e cím alatt: *De Foris Cameralibus*, de az nem erősített meg, valamint az 1791-ki LXIV. tcz. által kinevezett kamarai és bányügyi rendszeres bizottság munkálatának sem lett foganata, még csak felirat tárgyává sem lett, annál kevésbé törvény anyagjává. Egyéb törvényhozási intézkedés a bányászat érdekében ez időben nem volt, 1826-n és 1832-n Erdélynek országgyűlése sem levén: országgyűlési munkálatról szó sem lehet.

Még csak azon megjegyzést kell tennem, hogy az 1854-ki május 23-ki osztrák birodalmi bányügyi nyiltparancs a tudós író műve 86., 107., 108. lapjain »*Átalános bányatörvény*« néven említetik. Ausztriában megengedhető e kifejezés, de a magyar alkotmány szerint nálunk nem. A mi közjogunk szerint törvény csak az, a mit a koronás király és országgyűlés együtt alkotnak. E nyiltparancs ideiglenes törvényesítést nálunk csak az 1861-ki országbirói értekezet határozatainak kelése után nyert... Vajha rendszeres bányatörvényünk immár egyszer elkészülvén: bányászatnak fontos nemzeti iparágát korszerű és viszonyaikhoz mért gyakorlati alapelvekre fektetné!

»Czélja munkájával — ugymond — a hazai bányászatnak, a köznemzeti szorgalom e nevezetes ágának azokkal is megismertetése, kik eddig iránta nem érdeklődtek, és e téren némely tenni valókra figyelmeztetés, azon reményben, hogy tán az egybegyűlő országgyűléseken a bányászat ügye is szőnyegre kerülvén, szava minden benyomás nélkül nem hangzik el.« Műve alapeszméjévé a nemzet szellemi és anyagi erejének párhuzamos fejlődését teszi s az egyéni és polgárzati közszabadság, a nemzeti függetlenség egyedüli forrásának és biztos alapjának a vagyonosság és jólét által istápoltt műveltséget, mint a nemzetlét eszményi eszképét állítja fel; ezek összhangjában gyökerezik — ugymond ő — a népek ereje, valamint hiányából következik a szegény, vagyontalan, eladósodott országok s népek nyomorult állapota; az anyagi elgyöngülésnek nem kielégítő helyettesítője a szellemi erő, sőt ez inkább oly félszegség bizonyos indiciuma, mely az életképesség hanyatlására mutat; de másfelől az sem megnyugtató, ha idegen erő kölcsönözi a nemzeti önállás föltételeit és biztosítékát, mivel az a függetlenség önérzetétől fosztja meg a nemzetet. A kinek vagyoni állapota akár tehetség vagy szerencse, akár szorgalom és életügyesség, sőt még ha nem épen correct életelvek alkalmazásával is meggyarapodott, mindjárt bizonyos felsőséget kezd érezni magában s azt éreztetni igyekszik másokkal is. Így látjuk ezt a nemzeti individuumoknál is az emberiség történetében. Görögország és Róma hatalma, Velence és Genua mesés gazdagsága hajdan, Anglia és Franciaország anyagi jólléte és ereje ma egyformán azt bizonyítják. A nemzet gazdagsága fiainak gazdagsága, szegénysége fiainak szegénysége összességéből áll elő. Az állampolgárok zilált anyagi helyzete az államával áll egyenes arányban

A tudós tanár Wenczel Gusztáv nagy tekintélyű jogtudósunk műve útmutató nyomán járt — ezt ön maga is írja s én is meggyőződtem róla; de én tankönyvnel mások nézete elfogadását csak a kutfők idézése és megbirálása föltételével tartom szabadosnak, különben a tévedés lehetlenül gyorsan terjed el.

A »*jurare in verba Magistri*« elv alkalmazása akadémiai előadásnál teljességgel meg nem engedhető.

Ezután az állami erők mérlegelésére megy át s ki-
 mondja: hogy a nemzetek egyik fő erő alapja, még pedig
 olyan, a mi nem kívülről jó, melyben a nemzet senki mástól
 nem függ, sőt a mit külbefolyás nem is alterálhat, az eredeti
 őstermelés, melynek ha forrásai gazdagok s a törvényhozás
 által fentartatnak és gyarapítatnak, a műszorgalom erőte-
 nyezőjének versenytársa képes lenni; de ez erőforrásnak
 úgy bősége mint biztonsága attól függ, ha a nemzet szor-
 galma és termelő képessége a nemzet egy nagy számánál
 nem bérlett, nem jobbagyi viszonyban álló, de szabad önbir-
 tok mivelésében nyilatkozhatik. Ilyen őstermelési vagyonfor-
 rás — ugymond Sz. — az erdélyi kivált arany-ezüst bányá-
 szat, életföltétele tömérdek ezer munkásnépnek, ős alapjöve-
 delemforrása az álladalomnak, mit épen azért különös gond-
 dal kell ápolnia, mert ebben van a haza azon részének valódi
 életereje. Zalathna, Abrudbánya, Verespatak, Offenbánya,
 Topánfalva, Búcsüm, Nagy-Ág, Körösbánya vidékén körül-
 belől 60,000 ember van ¹⁾ ugyszólván arra kényszerítve, hogy
 bányászatból éljen, tehát Erdély népességének 30-adrésze.
 Csak az egy Zalathnán és Búcsümban 1300 összeirt bányász
 volt ez időben, kiknek 4000 ember életéről kell gondoskodni.
 A mi az ország többi részének szántóföldje és mezeje, az
 azoknak az ő bányabirtokuk. S mily helyek ezek? Többnyire
 kopasz sziklavidékek, erdős-bokros hegyoldalok, szabályozat-
 lan, vízfolyás nélküli, kevésbé használható keskeny térségek,
 mindenfelől magas hegysorok napsugárt elzáró örökös árnyá-
 ban s az ebből önként következő éghajlati mostohaság, mely
 a növényélet fejlődését az ország többi részeihez képest szem-
 betűnőleg késlelteti s e vidék népét kényszerüleg látszik arra
 utalni, hogy élete fentartása eszközeit nem a föld fölött, a
 polgári társaságban, de a hegyek gyomrában örök életveszély
 közt keresse. Megnépesedhetett volna-e valaha? — kér-
 di Sz. — e kietlen rengetegnek belsője a bányászat nélkül?
 Vette volna-e hasznát e roppant kiterjedésű havasvidékek-

¹⁾ 1844-ik évi *Bányász Kalendarium*-ában statistikailag van ki-
 mutatva a közvetlenül és közvetve bányászatból élők száma — a mit
 690,100-re teszen.

nek a magyar állam? ... És most ezek virágzó helyek, csinos kis bányavárosok, gazdag községek tarkítják az örök fenyők s vad kösziklák tágasb völgynyílásait, s az ország belső részeit műveltségben utolérő, sőt némelyiket felülmúló szorgalmas derék bányász nép sokasítja a magyar állampolgárok számát. Itt Szentkirályi érdekesen hasonlítja össze a bányász népet az ország többi néposztályaival. »E foglalkozás — ugymond — a közönséges kézi munkánál több gondolkozást, ügyességet és gyakorlottságot kíván, a mindennapi érintkezés, melyben a tisztek, felügyelők, altisztek, bányagazdák s bér munkások az intéző, rendező s végrehajtó munkák szoros összefüggése miatt egymáshoz kötve vannak, jótékony hatást gyakorol a bányász népre, bizonyos ügyességet fejt ki bennök, a munkabeli okszerűség átszivárog a helységek minden lakóira s azt eredményezi, hogy bányász vidékeken a nép — mindkét nemen levők — a szabad székely és szász nép műveltségével egy színvonalon áll. A ki Zalatnán, Boiczán és Csértésen letelepedett bányászgazdák és polgárok között megfordult s őket házuknál s társalkodásuk csinos módját a közéletben látta, az megfogott erről győződni. Verespatak népének kiváló életügyessége, csinosossága és műveltsége pedig épen fényesen igazolja ez állítás valóságát.«

Ezután a magyar kereskedelem passivitása s a valaha elérhető nemzetgazdasági egyensúly szempontját hozta fel Sz.; elmondja: hogy Erdély- és Magyarország életszükségei fedezésére sokkal több pénzt ad ki külföldnek, mint a mennyit bevett s az így gazdálkodásból előbb-utóbb szükségképen bekövetkező pénzválságtól menekülésnek egyik legbizonyosabb eszköze és útja a bányászatnak minél nagyobb mérvű kifejtése, az ország pénzanyagtermelési képességének a növekedő államkiadásokkal párhuzamos fokozása. Utoljára az aranytermelés statistikájából mutatja ki Sz. a magyar és kivált erdélyi arany-ezüst bányászat fontosságát, minden országok aranytermelésével egybehasonlítás után azon eredményt constatálván: »hogy Erdély Európa minden tartományai felett — Oroszországról, melyről adatai nem voltak, nem szólván — földterületi és népességi összehasonlítás nélkül is a legmagasabb fokon áll, termelvén 1109 □ mértföld területen

1,890,000 számú lakosság egy év alatt (1815) 1500 font aranyat, 2500 font ezüstöt, mit csak Magyarország közelít meg, mely 4180 □ mértföld területen 13,215,000 lakossal 1050 font aranyat és 47,000 font ezüstöt termelt; tehát a kis Erdélynél 450 fonttal kevesebbet. Ausztria örökös tartományai összes termelése sem jöhet a két magyar bányaterület arany-ezüst termelése eredményével hasonlításba, sőt Erdély ezüst-termelésben is — a népességi arányt véve föl, az elsők között áll, valamint réz, ólom, vas és kénese termelésben is.»

Itt Sz. visszapillantásképen a multba Spanyolország XVI. századi gazdagságát s avval párosult hatalmát hozza fel például, midőn az oly nagy bőségében volt a nemes érczeknek, hogy középszerű gazdag embernek 800 ezüst tányéra s 200 ezüst tála volt, de voltak házak, melyeknél 1200 tuczet asztali edényt lehetett találni legfinomabb ezüstműből. Magasztalóan szól Nagy Lajos, Zsigmond, II. Ulászló és II. Lajos királyainkról, kik Magyarországon az arany-ezüst bányászatot szabaddá tették, az erdélyi részekben Zalathna, Abrudbánya, Offenbánya és Körösbánya erdélyi bányász helységeket a kiváltságos bányavárosok sorába emelték és így a nemes érczbányászatnak országukban megalapítói voltak; dicsőíti a XVI-ik században Bethlen Gábor bölcs szabadelvűségét, a ki kis birodalmában, Miksa királynak a bányai part a feudális jellegű regalitas bilincseibe verő bányarendtartásával épen ellenkezőleg, az arany-ezüst bányai part, sőt az arany-ezüstnek törvényes formák közt adásbevételét is felszabadította s így annak addig nem ismert oly lendületet adott, hogy magának a fejedelemnek állami és hadviselési céljai kivételére országa bányaszorgalmának gyümölcsei, egész uralkodása alatt az ország közjóvedelmének egyik fő forrását képezték. Felhozta Selmech- és Körösbánya mult századi aranytermelési bőségét, melyek 1740—1770-ig 100.000,000 pengő forintot tevő aranyot és ezüstöt szolgáltatottak be pénzverésre; megemlítette az erdélyi bányászatnak e század első felében folytonos gyarapodását, bizonyítva azon tényvel, hogy 1800-tól 1817-ig 450 szabadságlevél adatott ki bányaiüzlet nyitásra, 1817-től 1835-ig pedig 750, mely időszak alatt az újonnan nyitott és felfogott bányák száma 2403 volt, s a nemzetgazdasági ipar

ezen ága akkora ösztönnel, oly kedvvel és sikerrel üzetett, hogy a verespataki és abrudbányai bányák a Tresztia, Drajska, Vulkoj, Zdraholcz és Kirnik mázsákkal szolgáltatták a tiszta nyers aranyat az államnak. ¹⁾

Ez érvek alapján figyelmeztető szót emel Sz. a bányászat ápoló gond alá vétele érdekében s egyszersmind ez irányban több gyakorlati javaslatot tesz, hangsúlyozva min-

¹⁾ E vidék arany-gazdagságáról érdekes adatokat közöl De Gerando Erdélyről írt művében. »Ha a havasi patakok medrűkből kiöntenek — ugymond — az utcái sárban aranyat talál a kereső. Szemmel látó tanúja voltam Verespatakon, a mint az eső elmúlt, egy ember lábainak alól sárt vett fel, egy kevés ideig mosta s azonnal elváltott teknője fenekébe szín arany. Itt minden paraszt gyűjt aranyat s birtokot vesz vele. A világon sehol nem oly drága a föld, mint itt. Egy közép kiterjedésű rétért 1100 aranyat adott vevője.... A víznek és tör-műnek (Pochmühle, zuzda) szintén hihetlen becsé van. Egy kis csatorna vizért, mit a lefolyó patakocskából ércmosásra fognak fel, fizetnek 40 arany évi bért s a tulajdonjogot megveszik 1200—1500 aranyon.... Minden gazdának van törő, mosó és tisztító műve (zúzó malma). A mint Gerando verespataki házi gazdája zúzdáját megmutatta s kissé megállítván kerekét, bele nyult a vízbe s egy marék arany port vett ki belőle, a mit a zúzda az összetört arany-tartalmu ércből választott ki.... Meglepők — írja tovább — Zalathna mellett az arany-ezüst olvasztó kemenczék. Füstfelleg borúl a város fölé, ott már nem zúgnak a zúzdák és gépek kerekai. Az útas elbámul a legendák és mondák ezen honában ily iparszorgalmat látva. A gőz kazán tüze, a mint szitogatják, izzó tűz-szikra oszlopot lövelt ki, a törő-, mosó-, tisztáló művek ügyesen vezetett patakocskáit sebesen csörömpölve folynak egyik tulajdonos épületétől a másikig, fekete partok közt, arany szemcséken át, a zúzdák gőzhajtó kerekére öntve vizöket, melyeket szörnyű nagy fuvók (Blasbälge) hoznak mozgásba.... Gőzgép is van már használatban. Az arany-ezüst ércfolyadék mint tűzláva ömlik ki a katlanból s a vízbe érve süstörög. Amott kihűtött rézlemezdarabokat visznek tova a munkások, vagy szemet hordanak az olvasztóhoz sat. Erdély minden aranya ezüstje olvasztás végett Zalathnára küldetik, honnan évenként egyremásra 1250 kilogramm tiszta arany és 1700 kilogramm tiszta ezüst kerül ki. Verespatakon — jegyzi meg Gerando — egy bányában kevéssel az ő otlité előtt 15 kilogramm súlyú termésarany-darabot találtak. E bányák Erdélyben a leg-gazdagabbak. A világon tán egy hely sincs, hol ily szűk területen annyi arany legyen, mint ez oly bőven megáldott vidéken.« *A. de Gerando.* Siebenbürgen und seine Bewohner aus dem Französischen von Julius Seibt Leipzig 1845. két kötetben. Az itteni idézetek az I. kötet 189. 198. 199. és 200 lapjain láthatók.

denekelőtt a föld szabaddá tételét, a bányaiparnak a regalitas viszonyából törvény által, a földesuri függés kötelekéből örök-váltság útján kiszabadítását; ez elv szerint ajánlatba hozza az uri hatalom alól fölszabadulandó bányászhelységeknek, ha bizonyos népességi létszámot elértek, a szabad városok sorába emeltetését, Déva és Zalatna városoknak az országgyűlésen külön s általában a bányász érdekeknek a törvényhozásnál szakemberek által nagyobb mérvű képviseltetését, azon kiváltságos gyakorlatnak, hogy a földbirtok a tulajdonosnak a bányaiparnál is jogelsőséget ad, törvény által megszüntetését, a bányászati köz- és magánviszonyok törvényhozás útján végleges rendezését, a bányatörvényhatóságnak a polgáritól teljes elkülönítését, bányaarendőrség behozását, a pénzügyi igazgatás kebelében azon felfogásnak, mintha az ország bányaügye csak fiskalitási szempontból lenne tekintendő, módosítását, a bányász nép értelmesebbé tétele céljából bányászi népiskolák, bánya-felügyelők, alsóbb bányatisztek oktatására még egy közép bányaiskola és a szegény nép fiainak könnyebb tanulhatása végett nagyobb számú ösztöndíj alapítását, a magyar bányahivatalokra a törvények értelmében csak hazafiak alkalmazását sat.

A bányászat körében kívánatosnak tartja Sz., mintabányászat, öröklő-istajok, állandó víz-tavak, jó közlekedési utak kincstári segélylyel állítását, a bányaüzletben erőművek használatát. Kiegészítőül a bányászatnak szellemileg is emelése érdekében Szentkirályi Zalatnán — az erdélyi bányászat ez anyafészkében és központján bányász-casinó felállítását hozta javaslatba, felhozva indokul, hogy a bányászatot tanuló ifjúságnak, fő és alsó tiszteknek legyen egy oly központjuk, hol szakismeretöket a bányászatban előhaladottabb országok s népek irodalmából kiválasztott jelesebb és költségesebb szakkönyvek, folyóiratok, szaklapok erőegyesítés útján megszerzése, személyes találkozás, nyilvános összejövetelek, szakkérdések fölötti eszmecsere, később felolvasások s tán idővel valamely saját közlöny alapítása által tovább fejthessék s a tudomány színvonalán magukat fentarthassák. A közönség minden osztályát magában egyesítő rendes casinókkal valamennyi abban társulók igényeinek egyforma jo-

gosultsága mellett egy ily külön szakma és tudomány-ág czélját elérni, feladatát teljesíteni nem lehet. Ide önálló, egy-érdekű, külön társulat kell, mely működése súlypontját a bányaismeretek terjesztésére, a bányaérdekek képviselésére s az összes bányatiszti és alárendelt személyzetnek a bányászati tudományok és gyakorlati bányászat illető ágában maguk további tökéletesítésére alkalmat és eszközt nyújtson.

Szükségesnek látom még a bécsi közös udvari kamarából jövő két fontos nézetnyilvánulásnak fölemlítését. Az első egy 1825-ki rendelet foglalja magában. »A császári államkormány — így hangzik az — az erdélyi magánosok nemes ércztermelésre irányuló bányaiparánál nem tekinti főszempontnak az állam ebből remélhető nyereseményét. Ő Felsége a császár felvilágosult kormányzási alapelveivel megegyezik azon felfogás, hogy a nemes érczek termelése a nemzetgazdaság egyik fontos ágának, egész vidékek és országrészek népe jótékony önfentartási eszközének tekintessék s mint a tökévelés és közjólét rugója védelemben és kedvezményekben részesüljön. Erdély, mely biztos értesülés szerint e nemű kincsekben oly kiválóan gazdag, s melynek bányászata gyámolítására és kihasználására, jólléte emelése tekintetéből oly nagy szüksége van, e tekintetben különös figyelembe vételt érdemel.« A másik szintoly fontos nyilatkozat Lobkovitz herczeg cs. kir. udv. kamarai elnöke. »Boldogult Ferencz császár ő felsége által elnöki állomásomra hivatásom óta — ugymond — Erdélyt különösen szemem előtt tartottam, mert át vagyok hatva azon meggyőződéstől, hogy a természettől oly kiváló gazdagon megáldott ezen ritka szépségű ország bányászata érdekében még igen sok a tenni való, és hogy a bányászat az, a mi alkalmas arra, hogy Erdély emelkedésének, mivelődésének, iparának és gazdagságának alapjává legyen.«

Ezek Szentkirályi műve végszavai is, melyekből szerrinte »az erdélyi bányászat jövőndő sorsára nézve a legszebb remények látszanak kisugározni, melyek a hon javáért s boldogságáért dagadó kebelt kevély örömmel töltik el.«

Másik műve: »*Az erdélyi bányászat közjogi ismertetése*« 30 kézirati iven 92. §-ra terjed; előrajzából láthatólag csak

kevés hiányzik, hogy bevégezett legyen; egészen megiratlan maradt azonban —

Harmadik műve: »Az erdélyi bányászat magánjogi ismertetése«, mely az elsőnek czímlapján avval együttesen van említve s a másodiknak 70. 72. 82. lapján különállólág. Utóbit mellőzve, a másodikból pár fontosabb részt megemlítek.

A mű előszóval kezdődik, mely tartalmát foglalja magában s az olvasót tájékoztatja; 3 könyvre oszlik, mindenik több szakaszra, ezek cikkek, a cikkek §-okra, de sem a beosztás, sem a rovatcímek, úgy a mint az előszóban ígérve van, a munka folyamában megtartva nincsenek, sőt mellékelve van hozzá ily czímű 4 ív értekezés is: »Különös történeti és közjogi nyomozódások és megállapítások a magyar bányászat körében«, mely kevés alakítással jól beilleszthető lett volna a munka köztörténeti részébe, de ott ennek tárgya röviden van érintve. Ugy látszik, valamely külön célra volt írva s csak esetlegesen van a kézírathoz mellékelve, végső simításon az nem ment át s épen azért némileg az »indigesta moles« jelle gével bír. De van három kiválóbb rész benne; *egyik* az imént érintett értekezés, mely az 1841. körül ismert közjogi forrásokból rövid tömörséggel adja elé a nemes ércz-bányászat közjogi állását Magyarországon az elválás előtt e czímek alatt: 1) Elválás előtti s elváláskori korszak. Érczbirtokok kezelése. 2) Kincstári és magán-társulati bányászat. 3) Engedményezés. Adományozás; *másik* érdekes rész a görög, római, német, francia, angol bányászat története Kleinschrod, Karthen s más német bányászati írók után, röviden adva, de legrövidebben a Magyarországi és Erdélyi; *harmadik* különös figyelmet érdemlő része a »*Bányászati Regalitásról*« szóló, melyet — a mint magát kifejezi — mint a magyar bányászati köljogtannak alapját és sarkkövét, székfoglalóul kiválasztva, a forrás-idézetek mellőzésével átsimított önálló értekezés alakjában a Tekintetes Akadémiához felolvasás végett 1846. nov. 22 felküldött volt, ily czím alatt: *Szentkirályi Zsigmond magyar tudós társasági tag székfoglaló értekezése a bányászati Regalitásról.*« ¹⁾

¹⁾ Lásd az értekezés egy czím-változatát a 63. l. 4. alsó sorában.

Ez értekezésében Szentkirályi először a görög és római, azután a mai európai nagy nemzetek történetén nyomozólag végig pillantva, kérdésének azon népek közötti történeti állását igyekszik constatalni, kutatva azt: mi volt az állam vagy annak képviselőinek joga a magánosok tulajdonát tevő föld alatti nemes érczekhez? fentartottak vagy fenn nem tartottak voltak-e azok? valódi tulajdonosai vagy csak föltételes haszonélvezői-e a magánosok érczrejtő birtokuknak? saját birtokjoguknál fogva felfoghatták s mivelhették-e azokat? vagy az állam és korona engedélyének kellett hozzájárulni? s utoljára azon eredményre jut, hogy az államnak a bányászat ügyére főfelügyeleti joga az ó-kor két nagy nemzeténél meg volt. Az újabb európai történetben a német császárokat magukat és a koronát tekintették a nemes érczek egyedül jogos tulajdonosának s a felügyeleti és adományozási jogon fölül hűbéri jogot is követeltek és gyakoroltak minden érczrejtő földbirtok és tulajdonosa irányában. Magyarországon az elválás előtt ismeretlen volt ez elv, sőt Szent István király 1035-ki végzeménye II. könyve II. fejezetének, I. (Nagy) Lajos 1351. évi I. végzem. 13. Zsigmond király 1405. II. végzem. 13. II. Ulászló 1492. I. végzem. 30. II. Lajos 1523. II. végzem. 39. cikkei összevetéséből hazánkban a nemességnek érczrejtő birtokaihoz való tulajdonjoga minden körülmények között elismertetett, II. Ulászló és II. Lajos alatt pedig az arany-ezüst bányászat szabadsága törvényhen volt biztosítva, mit az 1514. kir. végzemény I. cikkének 1-ső pontja, ha az a III. cikk 9-ik pontjával összevetve értelmeztetik, meg nem gyöngít. Miksa császár volt az, a ki a német császári korona jogát a magyar királyéval, a magyar nemesi birtok »absolutum dominium«-át a német feudalis birtoklás jogczimével összetévesztve s a mi Ausztriában jogos volt itt is törvényesíteni kívánva, a német bányarendtartást hozta be Magyarországra is nem törvény, de egyoldalú rendelet útján,¹⁾ s eképen mind az arany-ezüst érczrejtő birtokok

¹⁾ Quandoquidem Nobis — így szól rendelete 1. §-a — fascies Inelyti Regni Hungariae tenentibus, omnes fodinae et venae metalliferae, ubicunque in Regno nostro Hungariae, tam actu in cultura existentes, quam dehinc detegendae, aperiendae et colendae, cum omnibus

adományozására, mind a bányaipar gyakorlása engedélyezésére kizáró s mintegy hűbéruri jogot kezdett gyakorolni, s azt utódai is azországyülések gyakori felszólalásai daczára szigorúan fentartották. Erdélyben a nemzeti fejedelmi korszak alatt az arany-ezüst bányászat szabadsága törvény által volt biztosítva s csak vámtized illette a fejedelmet, de a fejedelemségnek 1690-n megszűntével megszűnt e szabadság, s ott is a Miksa-féle bányarendtartás lépett életbe, a min az 1747. 1753—5. évi törvények korlátozó rendelkezései, valamint az 1791. 1810. évi országgyűlések végzései és feliratai csekély változást voltak képesek tenni. Franciaországban — írja

et quibusvis eorum juribus et praerogativis, fluviis item, sylvis et viis aliisque accessoriis, sine quibus metallifodinae aperiri et cum fructu cultivari nequeunt, *immediate ad nos et respective ad Cameram Nostram Regiam pertineant*; proinde Nobis haeredibusque Nostris et successivis Regni Hungariae Regibus eadem, *in ductu antiquiorum Decretorum praesentium per vigorem ex integro reservamus, ea ratione, ut nullus Episcoporum, Praelatorum, Comitum, Baronum, vel Nobilium, Communitatum item et Civitatum ac Tribunalium cujuscunque status et dignitatis, fodinas, propria solum auctoritate absque speciali nostro indultu aperire, cultivare — — — ausit et praesumat.*

Alexii Sofalvi: Institutiones Juris Metallici in usum M. Principatus Transsylvaniae stb. Claudiopoli, Typis Lycei R. 1834. Tom. I. pag. 3.

II. Ulászló 1492-ki nagyobb végzeménye 30-ik czikke evvel épen ellenkezőleg így intézkedik: »*Conclusum est, quod ubicunque et in quorumcunque, tam Dominorum Praelatorum et Baronum, quam etiam Nobilium seu aliorum possessionatorum, cujuscunque conditionis existant hominum, terris, territoriisque et metis aliquae minerae auri vel argenti, cupri, ferri, aut quaevis metalla et fodinae reperirentur (demptis fodinis salium, quae solius Regiae Majestatis dominio et usui reservatae essent) hi et eorum haeredes, in quorum possessionum terris invenirentur, fodinas et montana hujusmodi fodere, colereque et successivis semper temporibus, laborari facere ac usus et fructus eorum percipere valeant atque possint.*«

II. Lajos 1523-ki végzeménye 39-ik czikke pedig határozottan rendeli: »*Ut aurum et argentum in copia habeatur, Majestas Regia committat fodinas, minerarum auri et argenti ac cupri et aliorum metallorum libere omnibus colere.*«

Ebből látható, hogy Miksa császár az ország törvényeire nem helyesen hivatkozott akkor, midőn Magyarország összes ércztartalmu földbirtokát, bárki birtokában legyen, a maga és illetőleg a korona számára confiscálta, azokban ellenkezőleg épen a bányászat szabadsága volt biztosítva.

Sz. — az 1791. törvény a nemzet rendelkezése alá tartozónak nyilvánította a bányászkodás jogát a földbirtokosi elsőség kizárásával, a miből e század elején a korona engedményezési joga fejlett ki. Angliában a földbirtokosok kizáró tulajdonosai ércztermő birtokaiknak, azokban bányanyitási jogelsőséggel birnak, s idegen bányász, ha engedélye van is, köteles velök kiegyezni, mert az angol földbirtoki jog angol felfogás szerint a föld középpontjáig terjed.¹⁾

E szerint az európai országok régibb bányászati viszonyait áttekintve, Szentkirályi a jelen állapotokhoz jut el s amaz eredményt constatálja, hogy azon államokban, melyekben a bányászat felszabadítása alapján némi biztosb bányajogrend létezik, melyek közé tartoznak az osztr. örökös tartományok, Magyar- és Erdélyország, Francia- és Svédország, Porosz- és Bajorország s több kis német állam, az államok és uralkodók kizáró jogot a fen nem tartott bányatermékhez s általában a bányászathoz nem követelnek, az adományozás fejedelmi hatóságok által a földesuri jogelsőség kizárásával történik s az állami vagy fejedelmi bányászat a magánosok bányászata irányában csak magánjogi viszonyban áll, sőt a fejedelem maga is alattvalóival egyforma eljárás szerint szerez bányaművelési jogot, a mi a bányaiparra nézve e század legnagyobbyszerű haladási momentuma.

Ezután a pénzügyi kormányoknak a magán bányászat ügyébe avatkozás esetei és formái vizsgálatára térvén át Sz., elmondja a nagy nemzetek e tekintetbeni gyakorlatát, tárgyalja az államok köz kincstárait a bányászati termelésből megillető járandóságokat, minő a tized, a bányaművelési kizáró jogokat, minők a nemes érczek olvasztása, beváltása és váltási díj, higanybeváltás, sóbányászat stb. utoljára a felszabadított bányászatban a föld alatti birtokjognak a földfelettitől való elkülönítése kérdését, tehát a földtulajdonos és első feltaláló vagyis az engedélyt bíró bányabirtokos közötti jogkülönbséget, annak következményeit, a bányabirtok engedélyezését s azt megelőző és követő jogbiztosításokat, az alárendelt nem-felsőségi engedményezés kérdését, a joggyakorlat meg

¹⁾ »Cujus est solum, ejus est usque ad Coelum.« Axioma Juris Angl.

szakadásával a bányabirtok visszaszállását és az ősiséget, a bányászati hűbérurasságot, a bányajog élvezetét és korlátait, a földet kifosztó bányászat megakadályozására a közhatalom beavatkozási jogát és a tilalmi joggal élést. És így a koronának vagy államhatalomnak a bányászat minden águ viszonyai-ban való jogi nyilvánulását figyelemével végig kísérvén és bonczolván: nyomozódásai eredményét azon véleményében vonta össze: »hogy a *bányászati regalitas* neve alatt azon felsőségi jogok összessége értendő, melyeket a bányászat körül a közhatalom a birtokszerzés és birtokjogi élvezet törvényesítése s biztosítása végett gyakorol oly államokban, melyekben a bányászkodás az első feltalálás jogalapján felszabadítva vagy helyreállítva, vagy pedig iparrendészeti szabályokkal védve van, minél fogva azon meggyőződését fejezi ki, hogy a bányabirtok végleges felszabadítása, tehát a föld alatti és földfeletti birtokjogok elkülönítése a jogkülönbség vezérelve alapján, a bányabirtokszerzés és birtokjogi élvezet törvényesítésére és biztosítására mulhatlanul szükséges; ez magából a bányaipar természetéből foly s ez elvek és intézmények Magyarország alkotmányos intézményei közé nehézség nélkül beilleszthetők s beillesztésök a mai idő fejlett közszellemétől s országgyűléseinktől joggal várható. Adná isten — ezek az értekezés zárszavai — hogy a bányaipar érdekében a törvény által minél előbb oly czélszerű törvények hozassanak, melyek a nemzet anyagi jólétére — a mitől a szellemi elválhatlan — áldást hozók legyenek!»

E mű többi részének is megvan tudományi értéke, mert a bányászat közjogi viszonyait Németország e téren is nagy íróinak felfogását és bányajogrendszer-elméletét mint gyakorlott bányajogász, alapos bányaismerő és erős stylist egészen hazai viszonyainkra alkalmazva, a nem könnyű tárgyat tősgyökeres magyar nyelvezettel és oly könnyen érthető szép iránylyal adja elé, hogy sajnálnunk kell, miért nem tétetett közzé e mű sajtó útján a maga idejében, sőt igénytelen véleményem az, hogy új belső berendezés mellett a kinyomtatás ma is szükséges, a bányaviszonyok tanulmányozóira, valamint a bányahatóságokra nézve tanuságos, bányajogirodalmunkra nézve pedig nyereség lenne.

Harmadik műve Szentkirályinak az általa 1844-ben megindított *Erdélyi Bányáskalendárium*, mely 1845-ben is e czim alatt jelent meg, 1846-ban *Erdélyi Bányász Almanach*-ra változott — az első a naptári részen kívül $6\frac{1}{2}$, a második 7, a harmadik évfolyam 9, együtt $22\frac{1}{2}$ ivre terjedő, a bányászati ismeretek köréből vett komoly tudományos tartalommal. E könyvek itt nem ismeretesek, csekély kivétellel mind Szentkirályi művei töltik be, s az egyes dolgozatok őt, mint az erdélyi bányászat áldozatkész és meleg keblű barátját, a bányász nép érdekeinek erős védőjét tüntetik föl. Ép ezért ezek tartalmáról is szükségesnek látom néhány szóban megemlékezni.

Mindhárom kötetben a főrovatok ezek: A) *Bánya- s kohászati ipart, jog- s igazságügyet érintő ismeretek s tudnivalók*. Ebben főczikk: A bányászat története¹⁾, mindhárom

¹⁾ Érdekesnek látom ebből néhány főbb adatot ide igtatni. A legrégibb zsidókor aranybőségéről szólván, fölemlíti Szentkirályi: »hogy Salamon trónja egészen elefánt-csonttal volt kirakva s a legtisztább arannyal bevonva, háza minden diszedényei aranyból készültek. Semiramis királyné és fia gazdagságáról azt írja Diodorus, hogy azok annyi aranyat fordítottak Jupiter és Juno világhírű szobrára, hogy Barthelémy apát 11 millió font sterlingre becsülte, Dárius arany-ezüst kincsét pedig Gibbon és Rennel $3\frac{1}{4}$ millió font sterlingre. Croesus, Herodotus és Diodorus szerint a delphi-i templomra annyi aranyat-ezüstöt ajándékozott, hogy mai számítás szerint 3 millió font sterlinget tenne. Pytheus, Celená királya Phrygiában, Xerxes egész hadsergét megvendégelvén, ettől vagyona felől megkérdeztetett, s azt felelte, hogy kincstára megvizsgálásakor 2000 talentumot ezüstben s 4 millió Dárius aranyat találtak. Crassusról azt írják újabb történetnyomozók, hogy mezei jószágai 1,614,583 font sterlinget megértek, Plutarch pedig azt jegyezte fel, hogy a nép számára egy alkalommal 10,000 asztalt terítettett; azt is írja, hogy Rómában nem volt gazdag, a ki egész hadserget nem volt képes jövedelméből eltartani. Seneca vagyona meghaladta a 2,400,000 font sterlinget. Augustus császár öröksége 32,000,000 font sterlinget tett, Tiberiusé 21,706,000 fontot, mit Caligula egy évben elpazarolt. Vespasián trónrajutásakor a birodalom egy évi kiadása mai pénzben 322,000,000 font sterlinget meghaladott. . . . »A nemes érczek — írja más helyen — legelőbb Ázsiában és Egyiptomban lettek ismeretesek. Az Altai és Ural hegységek aranygazdagsága már Herodotus korában tudva volt. Ezek ma is a leggazdagabbak közé tartoznak. Voltak Nubia és Aethiopia vidékén s az Indus torkolatánál is aranytermő hegyek; a Chryse és Argyre szí-

évfolyamban, s rokon tárgyauak. B) *Közlések az erdélyi bányászati jogügy- s igazgatás, kincstári bányászat közti viszonyok*

getek az utóbbi tájan arany-ezüst kincseikről vették nevöket is. . . . » Az arany-ezüst érczek felfödözésére a sziklák nyiladékaiban észlelt fényes lerakodások és ércz-erek vitték a népeket ; azok mutatták meg a kutatás irányát. Spanyolországban Diodorus szerint a pyrénai havasok átgázolhatlan erdöségeiben kiütött egy roppant gyulás alkalmakor a sziklák ezüstben gazdag érczei apró folyókként árasztották ezüst tartalmukat a közeli völgyekbe ; az itt csillámló érczre a phoeniciai kereskedők lettek figyelmesek s nem sokára fölismerték a drága kincs értékét. . . . » Az érczkutatást előbb meghegyesített kovacs darabokkal, később vassal, utoljára tüzmunka használatával folytatták ; világitásra szurkos fát, később a bányász homlokára függesztett sarkon forgó mozgékony lámpát használtak. » Eleinte — írja más helyen — az aranyat kisebb-nagyobb öntvénydarabokban hozták forgalomba, majd kisebb részekre törve. Dárius veretett belőle előbb pénzt, nevére Dáris-nak nevezték s egyik lapján egy nyilas volt ; ezért mondták, hogy Agesilaus 300,000 nyilas (katona) által kényszerítetett a többi görög államokkal volt szövetség felbontására s Dáriussal szövetezésre, melyet ez küldött neki. »

Az ó-kori népek s birodalmak aranygazdagságáról Erdélyére térve, mindenik művében előszeretettel foglalkozik Szentkirályi hazája bányászatával s arról bőven közöl statisztikai és történeti adatokat. A többek között nagyszerű hódításnak nevezi a *nagy-ági* arany-ezüst és a *balánbányái* rézbányák felfödözését. Mindkettő az új idők szerencséje s fáradsága műve és dicsősége. » 1746-ban még rengeteg erdőség lepte a nagy-ági hegységet — mondja az elsőről — nincs ott római kéz nyoma, Örmingyán Juon vidéki lakosé az első felfödözés dicsősége, ki ott járván, némi fényes ásványdarabokról jött rá, közlései nyomán Born és Pletzger-Wildburg Fejérváratt állomásozott pattantyus kapitányok az alap letevői. És ma mily pezsgő élet, mily élénk forgalom e helyeken, hol egy század előtt csak a vadak csörtetése s a szelek zugása szakítá félbe az örök vadon borzasztó csöndét, most száz meg száz családot formáló jámbor nép örvend az életnek s vigan élvezi munkája gazdag gyümölcseit. » (Bányász kalend. 1845. 147—148. ll.)

A nagy-ági arany-ezüst bányák bámulatos gazdagságáról kimutató is közöl Szentkirályi, tiz évi időköz eredményét véve fel.

1831. termelt 288 gira aranyat, 1 latot, 2 nehezéket, ezüstöt pedig 808 girát, 5 latot, 3 nehezéket, olvasztási költségek levonása utáni tiszta haszon 90,726 frt.

1837. termelt 338 gira aranyat, 15 latot, 1 nehezéket, ezüstöt pedig 608 girát, az olvasztási költségek levonása utáni tiszta haszon 136,815 »

ismertetése. Főczikkek: Az arany ára. Bányaengedélyezés stb. Ez a második évfolyamban is foly.

1841. termelt 523 gira aranyat, 8 latot, 3 nehezéket, ezüstöt pedig 685 girát, 11 latot, az olvasztási költség levonása utáni tiszta haszon 170,094 »

A termelés tíz év alatt szinte megkétszereződött! A nyereség-osztalék az utóbbi években közepszámitással volt 35,000 pf. Termesztettek Nagy-Ágon az első kinyitás után 1835-ig 85,000 girát = 42,500 fontot arany-ezüstöt; az érctermesztési jövedelem pénzben a tized, kohó- és pénzverési költségek levonásával tesz 13,533,594 pftot, 3,500,000 pf. tiszta nyereséggel. A nagy-ági bányamű felszerelvénye 1842. becsültetett 426,812 pftra, mihez képest egy bányarészvény árra 3,330 frt, a nyereségösszeg közép száma 34,145 frt, mi a részvények tőkájének 8% kamatát fedezi. (Látható: Bányász kalendarium 1845. 157. l.)

A másodikról pedig Sz. azt írja 1847. évi Bányász Almanachjában, hogy az Fel-Csikban, Csik-Szent-Domokos határának azon regényes részében fekszik, melynek tengerszin feletti magassága Erdélyben jórészt legnagyobb, az ugynevezett *Balán* hegységben. Nagyszerű kincsekkel bíró rézbányatelep. Az első kezdet mult század utolsó éveire esik, de a valódi megalapítás e század első éveinek dicsősége. Zachariás Antal és István testvérek 1825. vették át a kincstártól, kiknek bányügyi jártassága, szorgalma és minden akadályokon diadalmaskodó szilárd kitartása eredményezte annak szerencsés kifejlődését és mai fényes sikerét. E bányatelep népessége — ugymond Sz. — 1825. csak 13 családból állott, jelenleg (1846.) 169-ből áll: 795 lélekkel, a bányász nép többnyire mind székely s ha német vagy oláh eredetű megy is oda, nevén kívül egészen székelylővé változik. A lakosság kizárólag bányászatból él, még pedig férfiak és nők egyaránt dolgoznak; amazok a bányák sötét üregeiben vagy a kohók s hámorok örök tüze mellett folytatják véresveritéken munkájokat; ezek és a kisebb gyerekek a külső munkáknál: ércvegyválasztásban, érczkőtörésben stb. Így keresik meg valamennyien bányászat által élelmök eszközeit. (Látható: Bányász Almanach 1846. 112—113. ll.) Az évenkénti réztermelés 28—30,000 mázsát tesz.

Az 1846-ki Bányász Almanach 130—131 lapjain hivatalos adatokkal mutatja ki Szentkirályi, hogy az 1844. év folyamában a kincstári bányák nagy részénél mindenütt tekintélyes jövedelmi fölösleg volt.

Igy a nagy-áginál 46,454 frt, a toplinei Ábrahám-bányánál 5,905 frt 46 kr., csertési Regina-bányánál 10,517 frt 47 kr., boiczainál 10,246 frt 40 kr., a rudai 12 apostol-bányánál 15,768 frt 17 kr. S így a többinél is volt több-kevesebb tiszta jövedelem.

Erdély 1842. 1843 és 1844. évi összes bányai termelési tiszta haszoneredményeit Sz. e szerint mutatja ki:

C) *Figyelmeztető*. Főczikkek: A bányákban előjövő ártalmas légszeszek és ellenszerei, két évfolyamon át. Ásványok kutatása s más rokon tárgy czikkek. D) *Tudnivalók s államhivatali adatok a hazai bányászat ügyében*. Főczikkek: Királyi váltási kerületek, váltási árszabály és térítés. Bányászati súlymértékek. Nevezetesebb bányák jövedelmezése. Adóilag összeirt kiváltságos bányász személyzet. Kutatási szabadalmak. Törmü-engedélyek. Törvényszéki ügymenet statistikája. Nagy-Ág leirása. E) *Erdélyi kincstári igazgatás alatti bányák birtok-könyve*. A második kötetben folytatólag a történt változások. F) *Szabályozó rendeletek az erdélyi bányászrend és törvénykezés köréből*. G) *Széttekintés a testvérhoni s külföldi bányászati ipar s irodalom körében*. Kisérletek, javító újítások, haladási mozzanatok ismertetése. *Irodalmi új jelenségek s régibb irodalmi becses művek ismertetése*. Mindenik folyanban. H) *Elegytár*. Ujabb események a hazai és külföldi bányász-élet köréből.

A harmadik évfolyam I. szakaszában: a bányászat története van folytatva, a II-ikban a *természettudományok köréből vett értekezések* vannak: az ásványrakodások nyomozásáról, ércz-színezésről, a lángtűzzel való vastermelésről, a rúdvasnak keverő-kemenczében készítéséről, bászági vasgyártásról, az ősvilág növényországának ásati maradványairól; a III-ik a *bányászati és kohászati ipar és irodalom mezejéről tartalmaz értekezéseket*: az ipar terjedéséről, új ásványokról stb., IV-ikben a *honi bányászat köréből van ismertetve*: a felhagyás általi birtokvesztés, a csik-szent-domokosi bányásztelep, az 1844-ik évi ércztermelés, a kincstári bányák jövedel-

Kir. kohóváltási

arany, ezüst,	1844-ben		1843-ban		1842-ben
ólom és réz	553,121 ft 47	kr.	592,160 ft 53	kr.	558,266 ft 51 kr.
Szab. arany	908,675 » 40	»	887,000 » —	»	934,416 » — »
Higany	10,500 » —	»	9,800 » —	»	5,548 » — »
Csik-sz.-d. réz	47,496 » 11 ¹ / ₂	»	69,569 » 32 ¹ / ₂	»	58,760 » — »
együtt:	1,519,793 » 38 ¹ / ₂	»	1,558,530 » 25 ¹ / ₂	»	1,556,990 » 51 »

E 3 év alatt

együtt: 4,635,314 » 55 krt p. p. (Bányász Almanach, 1846. 136. l.)

mezése, 1844-ben kiadott kutatási jogok, birtokváltozások, felsőbb szabályrendeletek stb.

Harmincz évvel napjaink előtt választotta ő a bányászati ismeretek közlésére a naptár-szerkesztés czélszerű eszközét, melyet minden osztályu ember megszerez és olvas. — Törekvéseiben tisztán felismerszik bizonyos tervszerűség és logikai menet. Első nagyobb művével az ország közvéleménye előtt és a bányász-élet felsőbb köreiből kívánt nemzetgazdasági eszméinek útát készíteni; a másodikban a bányászat közjogi kérdéseit fejtette ki a közhatóságok, a bányászati igazgatás hivatali körei és a nagyobb bányabirtokok érdekében, mindkettővel időhöz kötött hatást gyakorolva az illető körökre. Igen, mert a könyv tárgya elvontabb szokott lenni, komolyabb a kidolgozás, hosszasan készül, aránylag kevesen olvassák s hatása az olvasás idejéhez arányul. A naptári mű-termék ellenben hatását minden körökre kiterjeszti, a gondolkodást és reflexiót, az érdeklődést és öncselekvőség nemes ingereit folytonos hatásává teszi, mindig ébren tartja s az ismeretek után fölébredt váagnak új meg új táplálékot ad. A naptár a legjobb közvetítő olvasmány a komolyabb tudományos ismeretek terjesztésére. Míg ez eszközzel élés Szentkirályi ügyes tapintatáról tesz bizonyosságot: addig a három évfolyam végigpillantása arról fog meggyőzni, hogy előtte az ismeretterjesztés egyetlen gyakorlati útja és csatornája sem volt ismeretlen és nem maradt megkiséreletlen, a mi által az erdélyi bányászat emelése, a kincstári hatóságok és bányatulajdonosok felvilágosítása és az ügynek megnyerése, mint szintén a bányász nép értelmesebbé tétele is eszközölhető volt.

Szentkirályi ezen nemes és bátor hazafiui működésének rendkívüli értéket ad az, amit már elébb is hangsúlyoztam, hogy ő ezt, mint oly hivatali kötelék közösségében élő hazafi hivatalnok tette, melynek szervezete, szabályozó rendeletei, hagyományos szelleme és iránya, hivatalos nyelve, sőt a tisztviselők is részben németek és a bécsi közös udvari kamara parancsainak föltétlen hívei voltak, midőn a kincstári hatóságoknak minden eljárását érinthetetlen hivatali titoknak tartották, magyar érzelműnek látszani félelmes és előmenetel kockázatos

volt, a bécsi udv. kamarának az ország bármely méltóságu főtisztviselőjénél — a kormányzót sem véve ki — nagyobb volt tekintete, midőn egy született magyar kamarai tisztviselő *) azelőtt pár évvel latin nyelven adta ki bányajogi dol-

*) Ezen című munka szerzője: *Institutiones Juris Metallici in usum M. Principatus Transsilvaniae, opera Alexii Sófálvi de eadem, Assessoris Regii Judicii Montani Transsilvanici, compilatae Anno Domini MDCCCXXXII. Claudiopoli Typis Lycei Regii 1834.* Előszóval és 1—308 lapra terjedő szöveggel. Legelől az I. részben adja latinra fordítva Miksa császár német bányarendtartását, mely áll I—XLVI. czikkből (Articulus) az 1—144 lapokon, a II. részben a hivatalos útasításokat, a bányatörvényszékek illető rendeletek jegyzékét és műszótárt, a kir. kincstár útasítását ugyanahoz 1827. febr. 22-ről 147—158 lapokon, a királyi ember (Homo Regius) útasítását 159—192. ll. azután szabad kiváltságos Abrudbánya bányász város helyhatósági bányatörvényeit a 173—206 lapokon, a zalathnai fisk. ügyvéd útasítási tervét 207—210. ll. a bányászati, bányásztörvényszéki és kamarai igazgatás ügyében költ rendeletek lajstromát 1800-tól 1832-ig 213—308 lapig, hátul a műszavak szótárát.

A mű II. kötete teszi a III. részt. Megjelent szintén Kolozsvárott a kir. Lyceum nyomdájában 1838. előszóval és 1—407 lapot betöltő szöveggel; czíme: *Institutionum Juris Metallici Pars Tertia, continens usum et Praxim, quoad objecta Montano-Cameraria et Judiciaria penes R. M. Transsilv. Principatus Judicium Montanum vigentem cum Appendice de taxis et mulctis Judicialibus, postremo Indicem realem totius operis.* Az erdélyi bányászat állapotának rövid ismertetését bocsátja elől, előadva a bányászat, bányajog és bányatörvényszékek s jogszolgáltatás történetét 1—19 lapon. Ezután átmegey a harmadik részre s négy szakaszban (sectio) tárgyalja a zalathnai kir. bányatörvényszék hatáskörét 27—167 ll. az annak hatósága alá rendelt egyéneket s azok kötelezettségét, jogait és kiváltságait 168—230. ll., a bányakereseteket 231—400 ll., az 1773. évi jan. 29-iki és 1800 évi octob. 31. kir. leiratban megállapított zalathnai kir. bányatörvényszéki díjakat, birságokat és más terheket 401—407 lapokon; hátul van a tárgykimutató.

E műve írásakor Sófálvi már kir. kincstári bányaügyi titkár s Nádasdy grófnak kedves embere volt; hűségeskedése s nemzetietlen érzülete kedvelt egyéniséggé, úgynevezett »grata persona«-vá tette őt a német és a bécsi érzelmű imperialisták előtt; durva, gögös, affectáló ember volt, némi burocratiai routinnal, de nagyon egyoldalú társadalmi műveltséggel, a közéletben is szivesebben németül beszélt, a magyarokat és a magyar irodalmat nem szerette, hozzánk ifju gyakornokokhoz goromba általában elidegenítő bánásu, visszataszító külső modoru ember volt. Mégis célhoz jutott, mert titkárrá lett, míg Szentkirályi, Császár és Bartha, ez a három kitünő ész és szép lelkű férfi törvényszéki bíró maradt végig.

gozatát, egyéb nevetséges okok közt avval indokolva a »nem hun nyelven írást,« mert a kamarai igazgatás hivatalos nyelve latin s az ország nemzetiségeinek egyrésze a »hun nyelvet« — így fejezte ki magát Sófálvi — nem érti.

Szentkirályi munkássága, mintha az egész kamarai igazgatás titkolódzó rendszerének hallgató megtámadása lett volna. Az igazgatás latinul és németül folyt s ő egymásután adta ki magyarul irt ily tárgyu műveit. A felsőbb rendeletek megtiltották a tisztviselőknek a lapokban való írást, s ő egész műveket tett közzé. A kincstár belső hivatalos kezelése s ügypályáival hivatalos titkok voltak, s Szentkirályi a szabályozó rendeleteken kezdve mindent nyilvánosságra hozott és pedig egészen hivatalos statisztikai kimutatásokban. A nép panaszkodott, hogy az arany-ezüstváltásnál megcsalódik. Sz. az arany-ezüst beváltás árszabályait közzétette s evvel egy százados és nem indokolatlan sérelmet orvosolt és sok visszaélésnek vágta el az útját. A nép nem ismerte az arany-ezüst értékét másképen, mint azon eredményekben, a hogy a kamara tisztjei őt beszolgáltatott érczeiért fizették. Szentkirályi kiadta könyvében az arany-ezüst finomsági és súlymértékét egyíránt. A bányáipar gőzös fojtó legével gyorsan pusztítja az emberéletet. Szentkirályi az innen származó betegségeket és orvosszereket megismertette, s mire vigyázzon, hogy segítsen a nép, megtanította. Az ország hallott bányagazdagságáról, az európai utazók tudni kívánták bányáink s bányával foglaltos népünk számát, termelési erejét, de a mélységes hivatali titkot megtudni nem lehetett. Szentkirályi közzétette az erdélyi bányászat minden ágainak hivatalos statisztikáját, rámutatva közleményeiben Európa és az összes világrészek bányatermelési erejére, azok intézményei előhaladottságával buzdítva hazánkat is a jóban azok követésére.

Ezek voltak Szentkirályi »Bányász-Naptára«-nak közhasznú aktiv eredményei. Ő az erdélyi kincstári igazgatás tényeit és a korona javaival miként gazdálkodását, a magán

Hja! Így volt s így marad a világ — azt írja egyik szép odájában Berzsenyi: a ki elő akar menni, annak opportunus és alkalmazkodó jellemmel kell birni.

bányabirtokosokkal való eljárást századok óta borító leplet föllebbentette, s hogy alatta mi van, az erre jogosult hazával megismertette.

Valóban ehhez mély hazaszeretet és nagy önelszánás kellett!

De a magyar természet-tudományi és politikai irodalomnak is tett Szentkirályi más téren szolgálatokat. Berde Áron és Takács János tanárok és a »Természetbarát« című tudományos hetilap alapító szerkesztői 1847. jun. 7-én költ levelökben mint szakembert szólítják föl közreműködésre s bizodalmukat fejezik ki szakismeretei iránt. Gróf Teleki Domokos 1845. május 25. költ levelében úgy nyilatkozik, hogy az »Erdélyi Híradó« szerkesztőségének és olvasóinak emlékében vannak azon érdekes bányaiparügyi cikkek, melyekkel ő e lapot ezelőtt több évvel gazdagítani szíves volt, s azt véli, nem szükséges őt figyelmeztetni, mennyire czélszerű lenne most, midőn Erdély gyökeres javítások küszöbén áll, a közönséget egyik legfontosabb ipar-ága okszerű emelésére figyelmeztetni és serkenteni; kifejezvéen tehát előtte azon reményét, hogy most, midőn e lap a gyarapulás és tökélyesbülés pályájának indult s ez irányban haladása iránt több lelkes hazafiak közremunkálása nyújt biztosítékot: most talán a Szentkirályi eszmedús értekezéseinek is méltóbb tért nyithatnának; hazafi bizalommal kérte meg, hogy a lapot becses értekezéseivel szerencséseltetni szíveskedjék. De Gerando Ágost 1843. aug. 2. írt levelében Párizsból rendelt meg számára egy bányászati szakkönyvet, s midőn átküldötte, készülő műve számára adatokat kért tőle, mit ő szept. 7-iki válaszában teljesített is. Ezt a derék tudós Erdélyről 1845. kiadott két kötetes műve első kötetének több helyei bizonyítják*).

Ez irodalmi munkásság több oldalról talált elismerésre. Gr. Széchenyi István 1845. febr. 26-án hozzá a M. tudom.

*) Lásd ily című könyvnek: *A. de Gerando*, Siebenbürgen und seine Bewohner. Aus dem französischen von Julius Seybt. Leipzig, 1845. I. kötete 187—210. lapjait és különösen a 199. lapon levő felfogást, mely a Sz.-val egészen azonos.

Akadémia nevében irt levelében Kalendáriumának megküldött példányait megköszönvén : úgy nyilatkozott róluk, hogy azok a magyar irodalomban hiányt pótolnak s a közlemények minden tekintetben oly czélszerűek és közhasznúak, hogy minél tovább folytathatására neki állandó erőt és egészséget kíván. Mihály Gergely, szegények ügyvéde a kir. főkörmányszék mellett, az 1844-ik évi folyamnak az oláh ajku bányász-nép érdekében lefordíthatására a kir. kormányszéktől engedélyt kért, de kedvezőtlen viszonyok a szándékot valósulni nem engedték. »Az erdélyi bányászat nemzetgazdasági ismeretése« czimű műve az ország minden ajku olvasóközönségénél figyelmet költött. Binder György, szász tudós, két tömör ívre menő német kivonatban ismertette meg ezt nemzete fiaival, mint arra kitünően érdemes, tartalomban gazdag s Erdélyben e nemben egyedül álló művet.*) — Farkas Sándor, az é.-amerikai híres útaxó, előfizetés gyűjtésére kéretvén fel Sz. által, azt örömmel vállalta el s a tőle várható műről kedvezőleg nyilatkozott. »Nekem — írja 1840. febr. 7-diki levelében — teljes bizodalmam van, ismerve a t. ur talentumát s hozzá nagy szorgalmát, hogy e munka mindenek, de nevezetesen a kamara tisztviselői és a haza statistikai és ipari oldalait ismerni kívánók előtt érdekes lesz. Ohajtom tehát annak mielőbb megjelenését.« Maga Lobkovitz Ágost herczeg elismerőleg nyilatkozott róla, midőn a neki küldött példány hozzá eljutott. »Azon példányt — írja jun. 28. 1841., — melyel nyilvánosságra bocsátott és nekem ajánlott munkájából megtisztelt, jun. 18-án költ kíséző levelével együtt kezemhez vettem. Ezen megtiszteltetésemért csak köszönetemet jelenthetem, a mit annál örömebb teszek, mivel ezen munka az erdélyi bányászatot tárgyazza, melynek gyarapodását és virágzása előmozdítását legnagyobb és legkedvesebb gondjaim közé számítom. Az is volt az indok, hogy ajánlását elfogadtam, mivel munkájának végső soraiban foglalt és bizonyos alkalommal említett jóslás valósága engem sokkal mélyebben

*) Magazin für Geschichte, Litteratur, und aller Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens. . . . Anton Kurz, I. Band, III. Heft. 251—284. II.

áthat, hogysem bármely alkalmat elmulaszthatnék, ily dicsé-
 retre méltó ipart teljes erőmből segíteni« Gr. Teleki József,
 Erdély kir. kormányzója a neki küldött példány megköszö-
 nése alkalmából 1843. ápril 12-én írt levelében szintén hazafi
 örömet jelentette ki a felett, hogy a magyar nemzeti irodalom
 e szinte egészen elhanyagolt ága oly ügyes művelőre talált.
 Gróf Széchenyi is 1842. jan. 12-én írt levelében nagy elisme-
 réssel nyilatkozott e műről. »Öröm-kéjekre fakadoz lelkem
 — írja — látva, mint hevül hosszú és rideg álom után sok
 honfi kebel, nevelni honunk díszét! Vajmi édesen esik gyarló
 létünknek hazámfiak rokonszenve és így önnek is szíves aján-
 déka! Ha valaki, én tudom méltányolni, tudom megbecsülni
 azt. S nem is mulasztottam volna el ezt régóta megtenni so-
 raím által, ha időmből ezerszer is ki nem fogyok. Ámde ki-
 vált itt köztünk annyi a »Tenni-való«, s fájdalom, még oly
 csekély számu a rendesen »Tenni akaró« és kivált a »Tenni
 képes«, az »együtt munkálni szerető«, hogy még felette sok
 kezdsünkben bizony a legkisebb részlet is egyedül gyöngé
 vállaimat nyomja, és sokszor nem marad idő a legszentebb
 kötelességek teljesítésére is; némely dicső és ugyancsak
 napirendü pedig hazai chaosunkba fullad. . . . Adjon az ég —
 így végződik a levél — erőt, egészséget, szilárd kitűrni tudást.
 Tegyen ön, kérem, körében mindent, a mit tehet, s emeljük
 magasbra egykor bizonyosan egybeolvadó testvérhazánkat.«

Szentkirályi írói sikerének ily általános méltányoltatása
 mellett csak a közelismerésnek adott kifejezést a Tekintetes
 Akadémia, midőn őt 1845. nov. 22-diki választó ülésében a
 törvénytudományi osztály ajánlatára, — a mint a nov. 24-ki
 elnöki értesítő levél szól — jeles munkái tekintetéből, tetemes
 szótöbbséggel levelező tagjává választotta, s őt tagsági okle-
 vele kiadhatása végett, székfoglaló értekezése mihamarabb
 megtartására fölhívta. Ő azt megírta s fölküldötte, egyik
 nyomtatott ívében így ír erről : »A bányászat felszabadulása
 tárgyában terjedelmes székfoglalási értekezést küldök 1846.
 februáriusban a Tudós Társasághoz, mely több bányajogi
 munkáimmal hovahamarább sajtó alá kerülend.«*) Azonban

*) Nehány Törvényjavaslat stb. Kolozsváratt, stb. 7—8. ll.

ez értekezés az akadémiai évkönyvekben nem található; az 1846-diki értekezéseket egy közintézetünknel sem találtam meg, a székfoglaló meg- vagy meg nem jelenése tehát meg nem állapítható. És ez valóban sajnos, mert az kiadásra méltó lett volna, sőt én a kiadást kevés simítással ma is szükségesnek s különben is nem oly gazdag bányászati irodalmunkra nézve hasznosnak látom.

A m. kir. Természettud. Társulat szintén tagjai sorába vette őt fel 1847. október 8-ki közülésében s tagsági oklevelét 1848. jun. 23. adta ki.

Szentkirályinak a magyar tudományosság ügyét képviselő két nagy testülete általi megválasztatását az erdélyiek örömmel fogadták s neki joga volt ezt a kir. kincstár hatalmas uraival szemben, fényes elégtételül venni, minek erkölcsi értékét azok, ha szállítani kívánták volna is, de meg nem történtté tenni nem birták. Sz. közbecsültetése ezáltal nagyot emelkedett; a szebeni kincstár zöld asztalához ugyan be nem juthatott, de az ottani ellennézetűeknek irányában való kedvezőtlen véleménye teljesen elnémult s Oráviczára rendeltetése hivatali előléptetésnek tekintetett, a mivel a kir. kincstár és a bécsi udvari kamara az ő hivatali működési körében szerzett érdemeit kívánta méltányolni.

Engedje meg a T. Akadémia, hogy a midőn elhunyt tagtársunk emlékezetét megújítjuk, egy kis kitérést téve, Zalathnán, az ő munkássága főszínhelyén vele együtt élő magyar lelkű és érzületű kamarahatósági és bányatörvényszéki barátai és elvrokonai emlékének is pár perczet szentelhessek, oly indokoknál fogva, melyeknek számára a közfigyelmet s az itt levők testvéries rokonszenvét megnyerni remélem. Teszem azt azért, mert a Szentkirályi és barátai kis köre volt az, mely ott a magyar államiság és alkotmányos hűségérzelem, valamint a magyar irodalom és műveltség számára egy erős kis gyupontot és menhelyet teremtett. E kör éltető lelke Sz. volt, a ki Zalathnán a magyar társadalmi életnek kifejlődésére néhány benső barátjával csodás befolyást gyakorolt. Az 1830—34-ki ébredő nemzeti szellem itt e hegyek közt legelsőben az ő nemes sziveikben fogamzott meg, tőlük kiindulva kezdette meg hódítását. Ő maga és társai a nagy-ági bányász-iskola felállí-

tását — bár szelleme övéikkel nem egyezett — buzgón pártolták; a zalathnai Casinót együtt állították fel, ő annak alapítója, később elnöke s ügyeinek intézője volt; hirlapokat, folyóiratokat rendelt meg, könyvtárt alapítottak, gyűléseiken magyarul tanácskoztak, magyar jegyzőkönyvet szerkesztettek. Elvül volt kimondva a hivatalok köreiből, hogy minden művelt embernek Casinó-tagga kell lenni. S az elv csakhamar erkölcsi kötelező erejét kívánt eredményekben mutatta ki. A zalathnai magyar Casinó megnépesedett. Itt találkoztak egymással az emberek, kicserélve eszméiket irodalmi és bányászati ügyekben, társadalmi és politikai kérdésekben egyiránt. »Azon korban — írja hozzám idei jan. 12. Nemes János veterán bányász, derék hazafi, egykori nagy-ági tanár és Casinó-tag — olyan volt a szellem Zalathnán, hogy ha két vagy több, a bányászatnál alkalmazott magyar ember vagy valamire való német is Casinóban vagy bárhol egybejött, beszélgetések főtárgyát a hazai bányászatnak mimódon való felvirágoztatása tette, tehetségeinek megfelelő hatáskörben a nagy célra működven mindenki. Szép kor volt az — jegyzi meg az író — az erdélyi bányászat történetében! fájdalom, hogy letűnt s most nem lelkesít senkit, nem még magukat a bányászat szakembereit is!« *) A magyar irodalom termékeiben nyilvánuló hazafias

*) Miután én csak hirlapokból olvashattam utóbbi évtizedekben Erdély bányaiparügye állásáról némi tudósításokat, melyek még azon esetben is, ha a valóságnak nem mindenben feleltek meg, az ottani bányászat határozott hanyatlására engedtek következtetést és miután Nemes János ur, a ki a mai viszonyokat ép oly jól ismeri, mint az 1848 előttiakat — nyilatkozatából meglátszólag — szinte a közvéleménynek hanyatlást constatóáló ítéletét osztja, jónak láttam illetékes helyről a bányászat mai tényleges állapotáról hiteles statisztikai adatokat kérni a végre, hogy a dolog voltaképen mibenállása iránt az 1848 előtti általam ismertetett adatoknak im ezen legújabbakkal egybeazonosításából meggyőződés legyen szereshető. Szerencsés voltam a kívánt adatokat megkapni, miket változtatás nélkül ime ide igtatok:

»Az erdélyi bányászat statistikáját illetőleg az 1875-ik évi adatokat ezekben közlöm.

Volt 1875-ben Erdélyben bányabirtokos 448, bányamunkás 10,289, állami tisztviselő a sóbányák kivételével mintegy 104.

és nemzeties érzés hihetlen gyorsasággal hódította meg az elméket és szíveket. Minden üdvös mozgalmat élénk figyelemmel kísérték s általuk melegen érdeklődtek. Az itt élő művelt kamarai és bányatisztek a magyar eszméknek mintegy választott apostalaivá lettek s azok terjedését buzgón pártolva mozditották elő. A város, a hivatalok, a társaság és Casinó legbefolyásosabb tagjai azonban a bányatörvényszék birái voltak, ők adták mindenben az irányt, utánok indult magyar szász és oláh, cseh és német, a ki csak kir. tiszt volt, az ifjuság és társadalom őket nézte, rájuk hallgatott, ők voltak a tekintélyek

Bányamezői terület:	kincstári	magán
arany-, ezüst-réz . . .	1.602,317 □ méter	8.233,195 □ méter
ehez adva a vas, kőszén, stb. bányászattal, ugy szintén a külmértékekkel elfoglalt területet, tesz az egész	20.968,198 » »	99.623,509 » »

kincstári és magán bányaterület együtt: 120.591,807 □ méter

1875. évi termelés:

	kilogramm	érték
arany	970.2504	1,358,499 -ft 30 kr.
ezüst	1949. 869	175,488 » 21 »

Ezekhez számítva a réz, ólom, higany, vas, barnakő és kőszéntermelést, volt az összes termelés értéke

3,163,215 forint.

A bányászat után élő egyének összes száma körülbelül 40,000 természetes, hogy itt csak a közvetlenül abból élők vannak értve.«

Ime egy egészen megbízható alapja az összehasonlításnak, a mi-ből a hanyatlás vagy nem-hanyatlás elébb említett kérdésére nézve el lehet igazodni; az előttem levő adatban nincs kifejezve ugyan, hogy a termelési eredményekben a költségek befoglaltatnak-e vagy azok a tiszta maradványok és effectiv hasznót fejezik ki? de más hiteles úton-módon volt alkalmam értesülni, hogy ez összegek a brutto jövedelem összegei, s csak ha azokból a költségek levonatnak, jó ki a tiszta nyeresemény-összeg. Csak annyit vagyok köteles megjegyezni, hogy a régi urbura (tizedadó) összegével a ma a helyett szedni szokott törvényszerű bányajövedelmi adó-százalék nincs arányban s a tetemes jövedelemapadás egyik forrása abban van. Én mély köszönetet fejezek ki az illető igen tisztelt urnak — kinek becses nevét kiméleltből hallgatom el, nehogy neheztelését vonjam magamra — hogy velem a nagybecsü adatokat közölni szives volt.

a közszellem teremtoi s vezetői. Ha útas jött Zalatnára, ezek fogadták magyar vendégszeretettel, a tudósoknak ők voltak elfogadói s útásitást és adatokat ők adtak. Az egymással gyakran ellenkező vármegye és kamara közt az összekötő kapocs szintén ők voltak, az ellentéteket ők egyenlítették ki. A tehetséges ifjakat magukhoz emelték, buzdították, a nemzetellenes érzületüket erkölcsi sulyuk s tekintélyök által az önmérséklet korlátai közé vagy passivitásra szorították.

Ott volt a »*Kiovi Csata*« gr. Mikó által mintegy fölfedezett halhatlan írója Debreceni, m. kir. olvasztó hivatali főnök, Erdélynek 1821-től 1848-ig első bányász tehetsége, valódi meteor mint technikus bányász, lángész mint költő, s ily két különböző lelki tehetség csodás sikerü egyeztetése által kis hazája s kora büszkesége, ki épen ez érdemeiért az erdélyi kir. kincstárhoz vitetett be, s mint bányatanácsos a bányaügy főintézője volt az 1848-ki válságig, megneemesítve az 1841/3-ki erdélyi országgyűlés által. Ott volt Sz., tűz ész és sebes felfogás széles ismeretkörrel s erős dialektikával, előadási folyékonyság nem közönséges ambícióval, szakismeret irodalmi műveltséggel volt benne egyesülve. Császár Zsigmond törvényszéki bíró, ritka alapos, mély ítéletű, higgadt, nagy adminisztratív tehetség, kinek már külsője parancsolt, jelleme tiszteletet ébresztett iránta; Bartha Gyula szintén törvényszéki bíró, szilárd, határozott Cassius-jellem, prononcirozott magyar, független érzületű, az egyenes út, nyílt föllépés és hajthatatlan akaraterő embere, kit mindenki szeretett, ki mint bíró Petőfy-divatra nyakkendő nélküli kihajtott gallérú inget viselt; Mikó Samu és Nemegyei János, békés érzületű férfiak, az első székely, gondolkodó fő és erős szakember, utóbbi jó magyar és ügyes tisztviselő; Nemes János bányamérnök, kiről már szóltam; Ujvári Adám, uradalmi gondnok, talpig magyar ember; Imre Miklós, törvényszéki titkár, önálló nézetű, következetes, igaz magyar typus; Sebes László, főkémlelész, nagy nyelvismerő, irodalmilag képzett férfi; Kain Frigyes, törvényszéki bíró; Oelberg Frigyes, olvasztóhivatali ellenőr; Knöpfler Vilmos bánya-orvos; Reinbold Antal kohómester, utóbbi négy német nevű, de magyar alkotmányos érzelmű, magyar műveltségű férfiak; Barabás János erdőmester, egyenes lelkű, sze-

rény és páratlan becsületességü, hajthatlan s megfélemlithetlen székely; Széles Dénes, sok nyelvismeretü, irodalmilag művelt, képzett bányász, Casinó jegyzője, az akkori erdélyi szabadelvü ifjuság egyik kiválóbb képviselője.

Ily szellemü férfiak alkották a zalathnai m. kir. hivatalok testületének kebelében azt az együttérző, eszmék és közös czélok s közös sors által egybetartott nemes erkölcsi magot, melyből idővel a magyar nemzetiség megizmosodott tölgyének kell vala kinőni, ez képezte azon kis bátor phalanxot, mely hivatva volt arra, hogy ott egykor a magyar bányászat ereje és disze egész pompájában kifejlődjék, diszére egyszerűsmind a honnak s a magyar állam intellectualis erőgyarapodására! És ez idő már-már közeledett, el is jött volna bizonyára, ha az 1848. évi october 23. és 24-ki éji véstetjes catastropha néhány óra alatt Zalathnát, a félezredéves szép és gazdag kis bányavárost, Erdély bányászatának virágzó központját, a királyi középületeket és fölszerelvényeit, a kincstári és magán birtokosi érczkincsek készletét, az el nem menekülhetett lakosokkal együtt meg nem semmisítette volna. Fájdalom! hogy századok békés munkájának alkotását egy rövid éj vandalismusa földulta, elhamvasztotta. A kik a hegyek közé menekülni birván, a várost körítő szirtek közül visszatekintve, annak égését, a kir. olvasztó műhelyekben a meggyult érczek és bányaszertárok lángoszlopát látták, borzasztónak mondják e vést! Mint egy tűz-kráter lávakiömlése, mint egy Vezuv-kitörés vagy pokolbeli láng, olyan volt a völgyben fekvő Zalathna égése, mi közben a tűz a puska-golyóval, a kard a láncavassal versenyezve irtott, pusztított, vagyont és életet, mindent, a mi és a ki magyar érzelmü volt. A nemzetörség az oláh táborvezér felhívására, béke ígérete mellett, már a templomba hordta volt össze s ott tette le fegyverét, — az adott szó megtartása a férfiak, a nők részéről köny és kérés volt csak fegyverök, elrejtett drágaságaikat, vagyonukat ígérték életökért, de sikertelenül. Nem nyert kegyelmet senki. A feldühödt oláhság vad boszuja csak a város elpusztulása, minden élő lény kiirtása kegyetlen művének bevégződésében talált határt s kiengeisztelődést. Egész háznépek és nemzetségek lőnek kiirtva. Sokan kivégezték magukat. Reinbold kohómester, midőn a

város mindenütt égett s az öldöklők serge már a kohótisztek laka felé közeledett, főbelötte nejét, sógornéját s utoljára magát, de halálthozó csak saját golyója volt, a két nő élve menekült. Azokat, kik a szörnyű tény látására szerencsések voltak egyenként, családirag vagy más kisebb csoportokban Gyula-Fejérvár felé menekülni, másfél órai távolban a preszákai völgyben üldözőik beérvén, az egész menekülő karavánt fegyveresen körülfozták, löni, vágni, fosztogatni kezdtek; sem kérés, sem ígéret nem használt: férfiak és nők, vének és gyerekek, egészségesek és betegek szivrázó kegyetlenséggel felkonczoltattak, nem hirtelen, nem küzdelem nélkül, de végre mind elvérzettek. Zalathnán és itt meggyilkoltatott 56 tisztt, kivéve közülök Debreczenit, Szentkirályit, Nemest, Mikó Samut és Széles Dénest, kik azon időben nem voltak ott, Oelberget és Knöpflert, kik menekültek, a többi összes fennemlítették, 14 tisztviselő neje 25 gyermekkel, összesen 640 zalathnai lakos lelte itt és ben a városban halálát. A többi nők a városból más irányban, csecsemőiket emlőiken, a nagyobbakat kezöken vive, az éj sötététől eltakarva, Istenkéztől védelmezve, szirteken és erdőken át — kitől merre lehetett — menekültek.

Ez Erdélynek 1848. évi egyik véres tragoediája, a *zalathnai Bertalan-éj* és a *preszákavölgyi magyar-mészárlás*, mely völgynek a bus kegyelet »*preszákai vérvölgy*« nevet adott, s hiszem, hogy történetírásunk hiven megőrzendi azt. A magyar bányászatot és e vidéket az irtóztató csapás, ily nagy értelmi, jellemi és munkaerő kiirtása által akkora veszteség érte, hogy azt félszázad nem pótolja ki, hogy azt sem eléggé fájjalni, sem méltóképen megsiradni nem lehet. A mi volt a Kazinczy-kör Magyarország irodalomtörténetében, az lett volna a zalathnai magyar bányász-kör a kis ország bányatörténetében, ha hivatása betöltésében e gyászos sors meg nem gátolja.

Ez lett sorsa a zalathnai lelkes magyarságnak. A haza végzetes sorsa áldozatul kívánta őket, de nevök és emlékök áldva és tisztelve lesz, míg Magyarország fennáll s míg lesz nemzetünk szívében a valódi hazafiui erények iránt fogékony-ság és hálás kegyelet.

Még csak néhány szót Sz. végső éveiről. Legutolsó közhasznú műve Kolozsváratt egy fogyasztási egyesület megalapítása volt, mire a szegény tisztviselők szánandó helyzete és sürű panaszai indították; annak szentelte még egészsége látható hanyatlásakor is egész munkásságát, létre is hozta, de a tényleges életbelépés örömét nem érthette meg, hosszas sorvasztó betegség után 1870. ápril 16. bekövetkezett halála meggátolta őt abban. Kolozsvár minden rendű és állásu mivelt közönsége nagy számban jelent meg a derék elhunytak temetésén, méltó kifejezést adott ez által a közrésztvételnek, melyre ő valóban érdemes volt. A helybeli lapok híven tolmácsolták a közérzület megilletettségét s egyik ¹⁾ azon igaz megjegyzést tette, hogy Kolozsvárnak oly szülöttét volt alkalma köztemetője jeles emlékű halottjai közé ünnepélyes kikíséréssel megtisztelni, a minő polgárok ezentul ritkán, s halottak még ritkábban lesznek.

Végig nézve Szentkirályi életén, annak a mondottakból im e körrajza vonható el.

Ő művelt szülőktől származott — oly nemzetségből, melynek általában a szellemesség, az ugynevezett esprit jellemző vonása volt — s már a szülői háznál jól neveltetve, az így szerzett jó alapon, iskolai magasb lelki és értelmi fejlődése, a szív, ész és jellem öszhangzatos kiművelése eleve biztosítva lett. Ő, mint arra elkészült férfi lépett ki az életbe. Meglepő határozottsággal tűnik ki benne azon öntudatosság, mely egész élete folyamában meglátszik cselekedeteiben. Meddig tévedez száz és száz ifju, boldog isten! míg hivatása valódi útjára talál! Hányszor megy jobbra-balra, előre-hátra sok férfi, mennyiszor kezd pályát, változtatva életsorsát, menve más és ismét más irányban, czélt tűzve maga elé, haladva felé a fél pályáig s akkor megállapodva, olykor visszatérve vagy épen eltávozva attól új irányban, míg végre igaz rendeltetését megtalálva, életiránya biztossá lesz s hazafi kötelességeit teljesíteni képessé válik.

Szentkirályi előtt a magyar bányászat nemes, de a nem-

¹⁾ Látható a *Magyar Polgár* 1870. ápr. 22-ki 47-ik számában. Lásd a *Pesti Napló* 1870. évi jun. 25-ki 143. számú tárczáját is.

zettől elhanyagolt ideála lebegett ifju korától kezdve haláláig — egy egész életen át. Szép, magasztos czél, nem csoda, hogy ő azon lelke egész hevével csüngött, azért a közszolgálat, a sajtó, a társadalom terén minden időben a tőle várhatót és kitelhetőt megtette, érdekeiért hiven és akadályoktól vissza nem rettenve fáradozott, irt, áldozott időt, erőt, szellemi munkát, nemes szenvedélyeket, eltűrt jó és balsorsot, az abszolutismus hosszas sanyargatását s évekig tartó bizalmatlanságát úgy, mint nemzete közvéleményének olykor megrovó ítéletét s tőle hidegen elfordulását. Benne valóban a szenvedély fokaig volt emelkedve a magyar bányászat iránti szeretet, sőt — ennél több, előszeretet volt az és csaknem idololatia! Örökre kár, hogy ő nem volt főrangú születésű, nem tették meg szava, írásai és izgatása kedvencz eszméjének, a bányászatnak főlemelése érdekében azt a hatást, mit amugy tettek volna! Példa erre a gróf Széchenyi és Mikó élete! Kár, hogy nem volt a kormányhatalom főpolczán, hogy nemes akaratát, jó szándékait s gyakorlati értékű terveit állása parancsoló befolyásánál fogva elfogadtassa s létesülés pontjára vigye. Oly eszmék és tervezések vannak letéve bányanemzetgazdasági pongyola külsejű, de gazdag beltartalmu művében, hogy ha nemzetünk akkor elfogadja s lassanként valósítja, ma a magyar királyság egyik legszebb pontján más lenne az arany-ezüst bányászat ábrázata. De ő nem tudta eszméit oly általánosan elfogadtatni, mint szükséges lett volna a végre, hogy a magyar bányaügy reformáltassék! Örök fájdalom és örökre kipótolhatlan állami veszteség, hogy akkor sem fogta fel, s most sem fogja fel nemzetünk boldogulásának szemei előtt, saját birtokában, sőt kezeiben levő leghatalmasabb eszközt, az arany-ezüst-köszén-bányászatnak nagy mérvben, kellő beruházással, terv-, ok- és czélszerűleg művelését, istennek számunkra kimerithetlen bőségben adott ezen kincses kamaráját, s a magyar korona ezen Chalkys-szigetét, Erdély arany-ezüst és drága ásványtermő hegyeit, úgy a mint más művelt, értékét ismerő és vagyonos nemzet tenné, meg nem becsüli s annyi hasznát, a mennyit lehetne, venni nem igyekezik.

Szentkirályi életének és munkásságának súlypontja egy nagy czél — a magyar bányászat virágzóvá tételére való

hiv küzdelemben van. Ő ebben valamennyi kortársai felett áll. Debreczeni erősebb volt mint bányatechnikai tehetség, az ő zalathnai kohónagyi s kincstári referensi működése lendületet adott az erdélyi bányászatnak. De a magyar bányászatot mint eszmét s törekvési czélt Szentkirályi tűzte ki és jelölte meg, az elméket e fölött gondolkodásra ő vezette, hirlapi és társadalmi nyilvános eszmecserét az ő művei idéztek elő, szóval: az erdélyi magyar bányászatban reformmozgalmat és elevenséget ő teremtett. Való, hogy e volt az ő kenyéradó élethivatása, tehát szolgálván az ügyet, segítette elő egyszersmind önboldogságát is. De az ő szolgálata nem a rideg burocratáé vagy a közönséges napszámoskodó hivatalnoké volt, a kik igazán szolgálilag, belső érdeklődés, nemesb ingerek és ügyszeretet, hév és öröm nélkül teljesítik tisztóket, hanem inkább egy buzgó, nemes kötelesség teljesítés, a mi a hazaszeretben gyökerezett, a mit a közjó iránti érdeklődés ápoltt, mit a siker reménye fokozott s a létesíteni birt jó eredmény végrehajtójának a szív belső békéjét s a hazafi lélek tiszta örömét adta.

Ebben s ez által van, nézetem szerint Sz.—nak az absolutismus alatt a politikai morál szempontjából megtámadott hivatalviselése is igazolva, és nem súlyos családi terheinek kötelességei és felelőssége által. Mert azt tény-törvényesítő indoknak elfogadva, minden törvény- és közmorál-ellenes tett hasonló indokokkal igazolható lenne, igen a honárulás úgy mint akár a nőerény feláldozása. Én a szolgálást elvben alkotmányellenesnek, s mint ilyet — kivételt ki nem zárva — meg nem engedhetőnek tartom. Ez elvet Deák Ferencz is kifejezte, midőn 1850 elején Schmerling lovagtól az igazságügyi téren közreműködésre felhivatott. Tudom, hogy sokak nézete más és én nem vonom kétségbe jogosultságát. Szentkirályinál azonban az ítéllehozásnál súlyt kell fektetnünk arra, hogy ő egy eszmét szolgált, mely életével volt összeforrrva; nem ejthette el azt, régi bálványát nem tagadhatta meg. Ő egy célra törekedett évtizedeken át, a mi ezerek javával s a haza közérdekével volt kapcsolatban, nem ignorálhatta amazokat s nem lökhette el magától ezt. 1849. végén Magyarország és Erdély közérdekai dologismeretlen,

új parancsolók mostoha és pusztító keze alatt özönvíz utáni zűrzavar-állapotra jutottak. A bányászat életfontosságú érdekét ápolatlanul, védtelenül hagyni sok magánosoknak romlás, az államnak beláthatlan kár lett volna. Szentkirályit inkább ezek határozhatták el, hogy új úton régi célja felé, a magyar bányászat fejlesztésében tovább haladt, szolgálva a népre nézve, attól áldva, az ügy érdekében hasznosan. Nekem úgy tetszik, hogy nála a kigyói eszély, a bevégzett tényekkel megalkuvó jellem nem benső önkéntesség, de külső erkölcsi — jobban szólva, hatalmi-kényszer műve, mitől magát függetlenítnie tényleges életviszonyai miatt nem lehetett. Hosszas közpályáján vannak itt-ott kanyarulatok és megke-rülései az elébe gördült akadályoknak, keresése a kitűnésnek, előhaladásnak s anyagi jobblétnek; de akár a hivataloskodás, akár az íróság, akár pedig a társadalmi munkásság terén való egyetlen tettét sem lehet látni, hol a hazafiúi és erkölcsi indokok és rugók mellőztettek volna, sőt hivatalnokká, íróvá, a társadalomban tényezővé és befolyásossá mind a hazaszeretet, a közérdekek és a magyar nemzetiség cultusa által lett, önjava mellett mindig egyszersmind a magyar nemzeti érdekeknek is kívánt szolgálni. Jelleme nem olyan, mint a görög és római történetek vagy az újabb kor nagy alakjaié. Látszik elvei és cselekedei közt itt-ott összeegyeztethetlenség, küzd sokszor a választással a közt, a mint tenni ohajtana, de tennie nem lehet, a közt, a mit tenni kellene és szép lenne és viszont a közt, a mit tenni tartozik; a politikai érzület zománczára homályt lehel olykor az, hogy hatáskör után jár, önként megsimul, vagy a hatalom tekintélye s az engedelmesség kényszerűsége a jellem szilárdságát meghajtja. De egy fődolog: a haza és közjó szeretete, ez mindig, minden körülmények közt épen, csorbitlanul maradt meg Sz. szívében és lelkében; nemzeti érzületének feddhetlensége kétségbe nem vonható, a magyar irodalomnak véglegelleteig hív művelője, buzgó tényezője volt; mások, kivált a szegények sorsa csodásan érdekelte, mindent készséggel tett érdekekben; a közérdek szeretete és szolgálata egybe volt forrva szívéletével, egy érzése, gondolata, tette nem volt, mihez a közjó, közhaszon s a haza közdiszének óhajtása, mint tényező ne ve-

gyült volna; a nép becsületességében bizott, mind a szellemi, mind az anyagi munka embereit nagyra becsülte, mellettök sokszor hathatós szót emelt, a nép jogait a megtámadó hatalmasok s a bizalmával visszaélő tettetők ellen védte, törvénytelen szándékok eszköze lenni nem tudott, közszelleme pályatársai között a kitünő helyek kitünőbbjét biztosítja számára.

Mélyen tisztelt Akadémiá! Emlékbeszédem végére értem, híven keresve föl s igazán tüntetve ki megtiszteltünk életének közfigyelemre méltó mozzanatait. Vajha a távol élt és szerény körben munkálkodott férfit itt a központon tömörült magyar tudós-világ figyelemkörébe valamivel közelebb hoznom sikerült volna! A mi szép volt életében, váljék ki, maradjon fenn: oktatva, nemesítve, buzditva; a mi gyöngesség volt és fogyatkozás, találjon kiméletes megítélésre s szolgálon szintén reflexió és okulás alkalmául. Tiszta honszeretete, közérdekek iránti állandó vonzalma, a magyar bányászat eszméjének haláláig hív ápolása, tevékenysége és megszűnni soha nem tudó munkássága, oly vonások, mikben példányul állítható fel jelen s jövő nemzedékek előtt. E szép vonások fényt vetnek azon kevés árnyra, a mi emberi lényünkől elválhatlan, s Szentkirályi Zsigmond emlékét itt közöttünk s a nemzet irodalmában meg fogják őrizni.